

Univerzita Palackého v Olomouci Cyrilometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Šütöová Alžběta

*Jak vnímají neromové existenci Romů u nás spojenou se
zaměstnaností*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Pavlína Valouchová, Ph.D.

2016

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl/a v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 16. 3. 2016

.....

Šütöová Alžběta

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala Mgr. Pavlíně Valouchové, Ph.D. za cenné informace, strávený čas a podněty, které mi podala při vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem zúčastněným- respondentům, rodičům, přátelům, kteří se jakkoli podíleli a podporovali mě jak při tvorbě bakalářské práce, tak po celou dobu studia.

Obsah

ÚVOD.....	5
1 Romové.....	7
1.1 Romové v ČR.....	8
2 Trh práce.....	10
2.1 Tradiční romská řemesla.....	12
2.2 Nezaměstnanost a sociální znevýhodnění na trhu práce.....	15
2.3 Příčiny nezaměstnanosti.....	17
2.4 Prevence nezaměstnanosti.....	20
3 Metodologie výzkumu.....	22
3.1 Formulace výzkumného problému, cíle a výzkumné otázky.....	22
3.2 Metodologie kvalitativního výzkumu.....	23
3.3 Metoda sběru dat.....	25
3.4 Popis výzkumného souboru.....	26
3.5 Průběh výzkumu a jeho reflexe.....	27
3.6 Fixace a zpracování dat.....	31
4 Výsledky analýzy dat.....	33
4.1 Problematika nezaměstnanosti Romů u nás.....	33
4.2 Postoje respondentů ve vztahu k zaměstnávání Romů.....	38
4.3 Jak vyřešit prevenci nezaměstnanosti romského etnika u nás.....	43
4.4 Závěry výzkumu.....	47
4.5 Diskuse.....	48
ZÁVĚR.....	50
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	52

ÚVOD

V následující bakalářské práci se zabývám tematikou romského obyvatelstva v České republice, konkrétně se ptám: „Jak vnímají neromové existenci Romů u nás spojenou se zaměstnaností.“ Součástí bakalářské práce jsou zaměstnanci a zaměstnavatelé několika různých odvětví. Cílem bakalářské práce je pomocí kvalitativního výzkumu a polostrukturovaného rozhovoru zjistit názor neromů o Romech jako o pracovnících.

Otázka Romů je dlouhodobě diskutovatelné téma a dovolím si konstatovat, že v současné době velice frekventované a kontroverzní. Romové, stejně tak jako jiné národnostní menšiny, které se na našem území vyskytují, jsou problematickou skupinou obyvatelstva. Obtížně se integrují do společnosti, jsou jí odmítáni, mají omezené možnosti účastnit se na trhu práce. Otázkou zůstává, zda jsou jim skutečně upírána práva nebo si za svou situaci mohou sami. Jsou nám předkládány negativní obrazy těchto národnostních menšin, především prostřednictvím médií, ačkoli by mělo být jejich snahou přeměnit společnost ukázkou těch dobrých příkladů, snahou o individuální přístup k těmto lidem, snaha poskytnout jim další šanci tak, jako komukoli jinému, díky tomu by tyto menšiny ztratily nálepkou problematické skupiny.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a výzkumnou. Teoretickou část dále rozděluji do dvou kapitol. V první kapitole se zabývám romskou národnostní menšinou a jejich počet v České republice vyjadřuji v procentech, ve druhé definuji trh práce, tradiční romská řemesla a zabývám se sociálním znevýhodněním Romů na trhu práce spojené s příčinami a prevencemi nezaměstnanosti. Výzkumnou část rozděluji na empirickou a analytickou část. Jelikož provádím kvalitativní výzkum v absolventské i bakalářské práci, část metodologie bakalářské práce se shoduje s metodologií v práci absolventské. V analytické části pak představuji vybrané výpovědi respondentů, které doplňuji o diskusi, analýzou vznikly tři kategorie, každá kategorie je pak ukončena závěrem.

Při volbě tématu bakalářské práce byl rozhodující můj vlastní zájem. Tematika Romů mě dokáže fascinovat, chci se učit novým věcem a rozšiřovat si obzory, získávat nové zkušenosti a znalosti týkající se tohoto tématu. Mám velký zájem na tom, jak už jsem výše zmínila, aby došlo ke změně povědomí občanů České republiky na tom, jak

skutečně vnímat Romy, aby si sami na základě vlastních zkušeností udělali obraz, ať už pozitivní či negativní, a nespolehali tak na fakta, které nám předkládá široká společnost. Pevně doufám, že tato práce není má poslední, která se bude věnovat romskému etniku, ale pouze začínající nástin, který mě povede k dalšímu a hlubšímu bádání.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Romové

V úvodní části teoretického rámce bych zpočátku vymezila pojem Romové jako národnostní menšinu, abychom si dokázali představit, o jaké skupině se bude v rámci celé bakalářské práce pojednávat, abychom dokázali vymezit, jaká práva Romové jako národnostní menšina v České republice mají, jak to stanoví zákon. V první podkapitole jen pro zajímavost a přehlednost vymezím, kolik Romů se hlásí právě k romské národnosti a jaký je počet romského etnika ve vztahu ke vzdělání a k zaměstnání.

Termín menšina nejsou jasně definované a jsou nejednoznačné. Definice menšina vznikla v roce 1950 přijetím Vyšetřovacího výboru komise pro lidská práva OSN. Romové jsou u nás považováni za menšinu a v roce 1991 k tomu navíc Romové získali další termín, a sice národnostní menšina. (Kašparová, 2014, s. 39-42)

Menšina bývá často spojována s etnicitou. Většina se domnívá, že základním znakem pro rozlišení etnicity je její jazyk, přitom primární charakteristikou odlišnosti etnicity je její různorodá kultura. Abychom byli schopni rozpoznat různorodost etnicity, uvádíme například její sociální nebo kulturní kapitál a etické či morální hodnoty, díky nimž můžeme danou etnicitu odlišit od jiné. (Spurný, 2011, s. 18-19)

Termín „Národnostní menšina“ definuje zákon č. 273/2001 Sb., takto: *„Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi....“* (Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, hlava I., § 2, odst. 1 [online])

V České republice stanovuje ochranu práv příslušníků národnostních menšin zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů:

„PRÁVA NÁRODNOSTNÍCH A ETNICKÝCH MENŠIN

Čl. 25

(1) Občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích. Podrobnosti stanoví zákon.

(2) Občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám se za podmínek stanovených zákonem zaručuje též

a) právo na vzdělání v jejich jazyku,

b) právo užívat jejich jazyka v úředním styku,

c) právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.“

(Zákon č. 2/1993 Sb., Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, hlava III., čl. 24, 25 [online])

Podle tohoto zákona sice romská národnostní menšina má právo užívat svůj mateřský jazyk v úředním styku, vzdělávat se v jejich mateřském jazyce, ale už se v zákoně nikde nezmiňuje o tom, že by romská národnostní menšina měla právo užívat mateřský jazyk ve svém zaměstnání, což může být jedna z příčin znevýhodnění na trhu práce.

1.1 Romové v ČR

V České republice se nachází přes 10 miliónů obyvatel. Česká republika jako taková se skládá z několika národnostních menšin, jejichž počet uvádí databáze Českého statistického úřadu. Níže se budu snažit v co nejstručnějším kontextu zmínit, kolik Romů se v České republice nachází. Je potřeba si ale uvědomit, že každý má právo na volbu příslušnosti k národnostní menšině, tudíž výsledky mohou být pouze orientační a nepřesné.

Když se podíváme na rok 2001, došlo ke sčítání romské populace, pouze přes 11 tisíc se přihlásilo ke své romské národnosti, což je trojnásobně nižší počet, než deset let zpátky. Některé údaje odhalují skutečnost příslušníků romské komunity v České

republiky, která činí až 250 tisíc osob. Největší množství se jich vyskytuje v Ostravě a Praze. (Jirasová, Pospíšil, Sulitka, 2008, s. 109)

Dle definitivních výsledků sčítání lidu, domů a bytů Českého statistického úřadu se z celkového počtu obyvatel České republiky jmenují tyto národnosti: česká, moravská, slezská, slovenská, polská, německá, romská, běloruská, čínská, maďarská, moldavská, mongolská, rusínská, ruská, řecká, srbská, ukrajinská, vietnamská. Ostatní, které nevedly svou národnost, tvoří 2 642 666 obyvatel. Pokud bychom se měli zaměřit na romskou národnost, přihlásilo se ke své národnosti 5 135 obyvatel. (Tab. 154 Obyvatelstvo podle národnosti a podle nejvyššího ukončeného vzdělání, ekonomické aktivity, postavení v zaměstnání, odvětví ekonomické činnosti a podle pohlaví [online])

Dále jsem zjišťovala počet obyvatel romské národnosti ve vztahu k dosaženému vzdělání a k postavení v zaměstnání. Z celkového počtu romské národnosti je 278 Romů bez vzdělání, 2 183 má základní vzdělání včetně neukončeného, 545 Romů dosáhlo středního vzdělání včetně vyučení (bez maturity), úplné střední vzdělání s maturitou má 316 obyvatel, vysokoškolského vzdělání dosáhlo 357 Romů. (Tab. 154 Obyvatelstvo podle národnosti a podle nejvyššího ukončeného vzdělání, ekonomické aktivity, postavení v zaměstnání, odvětví ekonomické činnosti a podle pohlaví [online]) Můžeme tedy vidět, že dvakrát tolik Romů nemá žádné nebo jen základní vzdělání, než Romové se středním či vysokoškolským vzděláním. Odtud může pramenit samotná nezaměstnanost Romů, která se pak odráží ve výsledcích ekonomicky neaktivních osob nebo osob závislých, jak se můžeme dále dočíst. Bez vzdělání se obtížněji shání zaměstnání.

Ekonomicky aktivních je 2 398 obyvatel romské národnosti, nezaměstnaných je 1 121, z toho hledající první zaměstnání tvoří celkem 472 Romů. Ekonomicky neaktivních tvoří celkem 2 286, z toho 530 je nepracujících důchodců, 138 ostatních s vlastním zdrojem obživy, osoby v domácnosti, děti předškolního věku a ostatní osoby závislé tvoří 783, 835 tvoří položka žáci, studenti, učni a posledních 451 je nezjištěno. (Tab. 154 Obyvatelstvo podle národnosti a podle nejvyššího ukončeného vzdělání, ekonomické aktivity, postavení v zaměstnání, odvětví ekonomické činnosti a podle pohlaví [online])

2 Trh práce

Ve druhé kapitole se již budu věnovat samotné otázce zaměstnanosti, vydefinuju druhy nezaměstnanosti, které následně propojím s nezaměstnaností Romů, abychom měli přehled, jak se může daná nezaměstnanost u romského etnika projevat.

Jak jsme již nastínili v předchozí kapitole, v naší společnosti rozlišujeme pracovní sílu ekonomicky aktivní a ekonomicky neaktivní. Jak píše Jones (dle Mareš, 1998, s. 54), řada ekonomů potvrzuje fakt, že výběr pracovní síly výrazně ovlivňují sociální, osobní, politické nebo kulturní faktory.

Zaměstnání se nutně vztahuje k práci, která je potvrzena na základě smlouvy a zdůrazňuje další důležitý bod, kterým je mzda nebo plat za vykonanou práci. Je nutno tedy rozlišovat, zda se jedná o práci jako takovou, nebo jde o práci v domácnosti, sebezaměstnání, vzájemnou výpomoc nebo dobrovolnickou práci, která ale neslouží za účelem dosažení zisku. Proto bychom také měli v naší společnosti umět rozlišovat, zda člověk, který pracuje, je opravdu považován za zaměstnaného, a zda člověk, který práci nemá, je skutečně nezaměstnaným, neboť člověk nezaměstnaný, který momentálně nemá možnost přístupu na trh práce, ještě nutně nemusí znamenat, že pracovat nechce. Může jen procházet obdobím, kdy je nízká nabídka ze strany zaměstnavatele nebo se mu nedaří se ve své profesi prosadit. (Mareš, 1998, s. 16)

Nezaměstnanost je v současnosti jedním z nejdiskutovanějších témat tržního hospodářství. Rozlišujeme několik základních typů nezaměstnanosti:

- Dobrovolná
- Nedobrovolná
- Frikční
- Strukturální
- Cyklická (Fuchs, 2002, s. 65-67)

Dobrovolná nezaměstnanost je charakterizována tím, že lidé nemají tendenci pracovat, upřednostňují před tím trávení svého volného času. Chodí jim spousty nabídky různých pracovních míst, avšak neustále vyhledávají jiná kvalifikovanější místa s vyšší mzdou. Nemají potřebu pracovat. (Fuchs, 2002, s. 65-66) Dobrovolná nezaměstnanost se tedy týká té romské populace, která, ačkoli by mohla pracovat, ztrácí

zájem. Vyhovuje jim nevstávat ráno do práce a pobírat tak sociální dávky, ze kterých se žíví.

Nedobrovolná nezaměstnanost je opakem dobrovolné nezaměstnanosti. Chápeme ji tak, že lidé pracovat chtějí, ale nemohou z důvodu nedostatečné nabídky nebo se jim nedaří prosadit se ve svém oboru. (Fuchs, 2002, s. 67-68) Zde můžeme zařadit kvalifikovanější Romy nebo ty, kteří usilovně hledají práci, ale sehnat ji nemohou třeba z toho důvodu, že lidé už vůči nim mají jisté předsudky, špatné zkušenosti s jejich spoluprací.

Frikční nezaměstnanost chápeme jako takovou, kdy dochází k likvidaci pracovišť nebo zaměstnanců z důvodů organizačních změn, technologických změn, zániku pracovišť. Řadíme zde také zaměstnance, kteří se neustále dobrovolně pohybují mezi pracovními příležitostmi, také zaměstnance, kteří si hledají své první zaměstnání, nebo opouštějí zaměstnání z důvodu stěhování. Frikční nezaměstnanost není považována za velký problém. (Fuchs, 2002, s. 66-67) Ve frikční nezaměstnanosti můžeme najít romské rodiny, které jsou nuceny se častokrát stěhovat, často mění své zaměstnání, nebo jsou nuceni z práce odejít za účelem likvidace pracovišť, například v oblasti stavebnictví, kde Romové převážně nachází svá uplatnění. Jedná se ale o nezaměstnanost přechodnou, tudíž bychom zde řadili Romy, kteří nemají obtíže sehnat si práci.

Strukturální nezaměstnanost vzniká na základě klesající poptávky po produkci zboží a tím postihuje některá odvětví a výroby, ve kterých dochází k jejich útlumu. (Fuchs, 2002, s. 67)

Cyklická nezaměstnanost je úzce spjata s hospodářským cyklem. Cyklická nezaměstnanost má za následek pokles celkové poptávky po práci, tedy nikoli jen v určité oblasti na trhu práce. (Fuchs, 2002, s. 67) Romů, stejně tak jako ostatních obyvatel České republiky, se dotýkají všechny tyto typy nezaměstnanosti.

Nutno zmínit také dlouhodobou nezaměstnanost trvající déle než jeden nebo dva roky (Mareš, 1998, s. 26), která představuje nejzávažnější problém. Jak píše Buchtová, (dle Buchtová, 2002, s. 109) rizikem dlouhodobé nezaměstnanosti trpí i romské etnikum, které řadíme mezi rizikové skupiny nezaměstnanosti. Ať už Romové nebo jiná skupina obyvatel jsou posuzováni před vstupem na trh práce dle věku, náboženství,

rasy, pohlaví a jiných faktorů. Jsou tak nuceni hledat uplatnění na sekundárním trhu práce za nižší mzdy.

Současná společnost si čím dál více nárokuje zvýšenou kvalifikaci pracovní síly na trhu práce, s čímž může mít romské etnikum obtíže, neboť se zvyšuje počet nekvalifikovaných Romů, kteří takřka dokončí nebo vůbec nedodělají základní vzdělání, někteří nepokračují ani v dalším navazujícím vzdělání. Romové jsou pod svým i pod tlakem majoritní společnosti, u které zatím nedošlo k plné integraci. Současně s některými Romy rostou také rizika a výskyt kriminality a sociálně patologických jevů, sociální problémy a závislosti na sociálním systému. Jejich uplatnění na trhu práce je minimální. (Buchtová, 2002, s. 114-115)

2.1 Tradiční romská řemesla

Pro zorientování si v této kapitole představíme dobu, kdy se Romové ještě živili svými typickými romskými řemesly, které zdaleka neměly za následek takovou míru nezaměstnanosti, jaká je dnes. Představím pro Romy nejtypičtější řemesla, ve kterých vynikali, také jejich kulturu, která se v současnosti vytrácí.

V současné společnosti panuje domněnka, že se romská populace téměř vždy živila příživnickým způsobem života. Jako příživnický způsob života můžeme chápat fakt, že Romové kradli slepice, žebrali, vykládali z karet, handlovali s koňmi či dělali jiné podvody. Tímto způsobem života holdovaly převážně ženy, které to pojímaly jako takovou doplňkovou činnost k práci jejich mužů. Mužské příjmy nebyly dostatečné a sotva pokrývaly zabezpečení rodiny. (Kaplan, 1999, s. 353)

Již několik staletí zpátky se romská populace naučila pracovat s různými materiály, které pak využívala ke své profesi. Pracovali s přírodními materiály jako je sláma či rákosí, využívali práci se dřevem, kde docházelo k výrobě například dřevěných loutek, práce s hlínou byla také velmi žádaná, vyráběli pálené i nepálené cihly, keramiku, ženy užívaly hlínu na vymazávání podlahy, zdi, pece. Značná práce byla také práce s proutím, avšak nejvýznamnější profesí lze označit především práci s kovy. (Horváthová, 2009, s. 61)

Mezi tradiční romská řemesla můžeme řadit:

Kotlářství patřilo převážně mezi Romy olašské. Vyráběli například pánve, talíře, kotlíky, měděné koule, které dokázali i zdobit. Později se tato výroba přeměnila i na výrobu z hliníku. Romští pracovníci tyto své produkty prodávali na trzích nebo je dokonce vyměňovali za potraviny. (Šuleř, 1999, s. 47)

Kovářství se v současnosti udržuje jen málokde v takové podobě, jak ho znali romští kováři v minulosti. Nyní někteří užívají moderní svářečské techniky a vznikají také kováři umělečtí, kteří jsou známí například vytvářením kovářských uměleckých družstev. (Šuleř, 1999, s. 48)

Zvonkařství jako jedno z tradičních romských řemesel se dnes už nepoužívá a jeho popularita zaniká. Výroba spočívala v tom, že se odlévaly zvonce z bronzu, rozšířenější formou výroby zvonců se stalo odlévání z mosazi. Dodnes část Romů na Slovensku stále dokáže tuto formu výroby produkovat. (Šuleř, 1999, s. 48)

Korytářství se dodnes provozuje stále stejnou technikou, jako tomu bylo kdysi. Romští korytáři vyrábějí jak malé, tak velké koryta- vahance, naběračky, lžíce a podobné prostředky sloužící v domácnosti. V současné době se toto řemeslo udržuje stále i na Slovensku. (Šuleř, 1999, s. 48)

Košikářství je dodnes udržované řemeslo. Košikáře můžeme dělit na ty, kteří vyrábějí koše z vrbového proutí neloupaného nebo z bílého proutí loupaného. Tyto koše slouží jako koše na brambory, ovoce, vejce. Dodnes vyrábějí koše na prádlo, proutěný nábytek a jiné, které řadíme do té zručnější skupiny košikářů. (Šuleř, 1999, s. 49)

Koňské handlířství vycházelo především ze specifických znalostí koní, se kterými Romové dělali lékařské pokusy, nejčastěji se jednalo o starší koně, které léčili bylinkami, později tyto koně prodali za mnohem vyšší cenu, než byla cena původní. (Šuleř, 1999, s. 50)

S koňským handlířstvím bylo často spojováno **překupnictví**. Překupnictví propagovaly převážně ženy a mládež, když sesbíraly staré oblečení, peří a jiné věci a často je obměňovaly za jiné, nejčastější výměnou byly potraviny. V současnosti se překupnictví stále užívá převážně v Čechách a na Moravě, dochází ale k jiné formě překupnictví, a sice že se prodává levnější oblečení v pouličních krámcích. (Šuleř, 1999,

s. 50) Co se kočovného způsobu života týče, bývá často vázán na formy překupnictví. Významnou roli zde hraje obchod s koňmi, dále pak obchodování s levným zbožím. Obchodování s levným zbožím mělo dvojí úroveň: buďto je Romové sami vyráběli, do této kategorie můžeme zařadit kotle, štětky, sítě, nebo je kupovali a následně je prodávali jako například keramika, zelenina, staré hadry nebo drůbež. (Nečas, 2002, s. 51)

Zvláštní skupinou tradičních romských řemesel jsou **hudebníci**, které můžeme rozdělit na městské a venkovské hudebníky. Městští hudebníci se zdobili především svým vystoupením ve vinárnách, kavárnách, kdežto venkovští hudebníci se ukazují převážně na romských slavnostech, svatbách a pohřbech. (Kaplan, 1999, s. 354) Dále dělíme profesionální nebo neprofesionální hudebníky. Ti neprofesionální hrají převážně ve skupinách, využívají jako hudební nástroje housle, dnes spíše harmoniku a ti mladší známou kytaru. Speciálně chlapci se učí hudebním nástrojům již od útlého dětství, mnozí se zdokonalí až na profesionální hudebníky. Tyto zkušenosti si předávají z generace na generaci. (Šuleř, 1999, s. 50-51) Dodnes můžeme vidět romské pracovníky, jak si vydělávají hudbou.

Romské děti mají tendenci a smysl pro tanec a hudbu, mají to v krvi. Dalo by se říci, že tato schopnost se smyslem pro hudbu a tanec je vrozená. Naši Romové jsou bezprostředně a nepochybně vynikajícími hudebníky, mají hudební skupiny, které jsou byť neúspěšné, ale v naší kultuře jedinečné. Musíme ale konstatovat, že romské hudebnictvo pomalu upadá a ztrácí svůj charakter, například z toho důvodu, že v současnosti si romští hudebníci vystačí s kytarou a neuvívají k tomu housle, jak bylo dříve zvykem. (Říčan, 1998, s. 44)

Romští kováři, podobně jako obchodníci s koňmi nebo jiní, kteří využívali jiný druh překupnictví, nebylo jim umožněno konkurovat svými výrobky levné produkci manufakturních dílen a nebyli schopni tak zabezpečit svými prostředky celou rodinu. Proto vznikla možnost zvýšit si svůj příjem jiným řemeslem, který se často nacházel v nekvalifikované, nepravidelné práci nebo v příležitostních a sezónních profesích, dále pak v žebrotě, příživnictví, almužně, v krádežích. (Nečas, 2002, s. 42) Celkový způsob hospodaření Romů, kdy pro ně byl typický příživnický způsob života zmíněný výše-drobné krádeže, výklady z karet, almužny, žebrota- skončil převážně tím způsobem, že začali zanikat soukromí zemědělci a nastolil tak vznik zemědělských družstev. Tento

fakt a dále pak industrializace sehrály velkou úlohu v tom, že postupně časem začaly zanikat a ztrácet svou roli typická řemesla Romů. (Kaplan, 1999, s. 354)

V současnosti je potřeba podporovat romské obyvatelstvo o udržení si romských řemeslných dovedností, což bohužel docela upadá. Nezbývá pak, než si udržet tradiční romskou hudbu, která ale může zajistit obživu jen niterné části romské populace. Romové čím dál více pronikají do všech povolání s výjimkou těch nejkvalifikovanějších. Část Romů pracuje jako podnikatelé, jiní se živí svými řemesly a ti ostatní nemají na výběr nic jiného, než se věnovat fyzické práci, která pro některé Romy může být zcela ponižující, například hudebnická práce. (Řičan, 1998, s. 36) Bylo by vhodné udržet a rozšířit romský hudební talent, který v současnosti upadá, a to nejen z důvodů rozšíření zaměstnanosti Romů, aby se měli čím žít, ale také z důvodu udržení romské kultury, vedoucí k posílení hrdosti romského původu a k zajištění kvalitnější a lepší budoucnosti mladé romské generace, stejně tak je potřeba rozšířit tradiční romské řemesla (Šuleř, 1999, s. 51). Podobně se zmiňuje i Navrátil (2002, s. 35), že existuje několik podpůrných programů na pomoc romského etnika, které se snaží o udržení právě toho dosavadního způsobu života a návratu k tradičnímu způsobu obživy. Bohužel v současnosti je pravděpodobnost tohoto návratu velmi minimální. Přesto někteří Romové jsou schopni udržet si své tradice, zejména pak v hudební oblasti.

2.2 Nezaměstnanost a sociální znevýhodnění na trhu práce

V předchozí kapitole jsem zjistila, že udržitelnost romských řemesel v současné době je minimální, což může způsobovat horší uplatnění a udržení se na trhu práce a tudíž i sociální znevýhodnění. V této kapitole se snažím nastínit rysy sociálního znevýhodňování Romů.

Nutno konstatovat, že Romové patří mezi nejvíce znevýhodňované osoby v oblasti zaměstnanosti. V české společnosti neexistuje a není definovaná jiná sociální skupina, jejíž míra nezaměstnanosti by přesahovala nezaměstnanost Romů. V roce 2001 byla dokonce naměřena nezaměstnanost Romů oproti majoritní společnosti mnohonásobně vyšší. (Fónadová, 2014, s. 28)

Jak uvádí Mareš (2003, s. 67-68), sociální exkluze určuje identitu Romů, určuje, která identita jim bude přisuzována a která odebrána. Sociální exkluze úzce souvisí

především s vyloučením romského obyvatelstva na trhu práce, a to konkrétně vyloučením z placené práce. Romové jsou v této oblasti zcela znevýhodňováni, neboť nemají dostatečnou kvalifikaci, na niž se stále více zvyšují nároky. Děti se běžně ve školách učí tomu, co je to práce a že za splnění práce náleží určitá odměna. V tomto ohledu jsou Romové v nevýhodě nejen kvůli nedostatečné kvalifikaci, ale také proto, že mají velmi nízkou pravděpodobnost, jak dosáhnout těchto předpokladů.

V celé Evropě žije necelých 12 milionů romských obyvatel. Přestože toto číslo není až tak početné, celková společnost není schopna reagovat na problematiku romského etnika a neumí se zasadit o řešení této jejich problematiky, nedokáže nalézt taková řešení a opatření, která by směřovala k rovnému přístupu tohoto obyvatelstva ať už v oblasti vzdělávání, zaměstnání či jiné. Celkově se naše společnost snaží, ve vztahu k Romům, o segregaci, která je sice nelegální a nepřípustná a měla by být tedy zakázána, neboť jak nám může být známo, většinová populace nemá tendenci setrvávat s jedním Romem ve třídě, v zaměstnání, v tramvaji. O Romské populaci jako takové, se snaží každý si udělat svůj vlastní obrázek. Bohužel takový obrázek, jaký je nám znám, nemáme většinou z vlastní hlavy, mnohdy ani z vlastních zkušeností, ale z médií, která nám jejich obraz často spojují se sociálními problémy. Jako jedno z mála, čeho by naše společnost měla v první řadě dosáhnout, je zajistit takový politický systém, který by byl schopen reagovat na veškeré otázky romského etnika a snažit se tuto cílovou skupinu zasadit do naší společnosti, s rovnými podmínkami a rovným přístupem. V současnosti, bohužel, dochází k tomu, že se naše společnost zaslouhuje o rasistické pojetí Romů, které ohrožuje dále jejich integraci. Už tak situace romského etnika není jednoduchá, proto je nutné pozměnit přístup k této národnostní menšině (Gulová, 2011, s. 23-24). Jak uvádí Říčan (1998, s. 66), Romové bývají často nesnesitelnými lidmi, neboť ničí veřejná prostranství, dělají hluk v ulicích, mnohdy bývají spojováni s kriminalitou a rušením nočního klidu, což ale nejsou typické znaky romského etnika, ale jedná se o sociální dezintegraci, do které se Romové dostali právě díky naší společnosti.

Romové často spatřují majoritní společnost jako jejího úhlavního nepřítele, který je zodpovědný za vzniklou situaci Romů. Tento pohled vzniká z toho důvodu, že se společnost dívá na romské etnikum lhostejným způsobem, nerespektuje jejich základní potřeby, nýbrž je přehlíží. Přehlíží také potřeby romské menšiny při vstupu na trh práce, který pro ně nemusí být jednoznačně lehký a zvládnutelný. Společnost se častěji, než na

problematiku Romů, zaměřuje spíš na řešení vlastních problémů, což může vést ke vzrůstající neschopnosti umožnit Romům přístup na trh práce. (Kaplan, 1999, s. 358)

2.3 Příčiny nezaměstnanosti

Romové, stejně tak jako jiné národnostní menšiny, jsou u nás sociálně znevýhodňovány. Pojetí sociálního znevýhodnění je úzce spjato s romskou nezaměstnaností, tedy je i potřeba si vysvětlit a definovat jednotlivé příčiny nezaměstnanosti Romů, co vede k tomu, že nemají tak široké možnosti přístupu na trh práce.

Nyní bych označila několik málo hlavních handicapů romského etnika, která výrazně ovlivňují možnosti uplatnění se na trhu práce:

Vztah ke vzdělávání je možné uvést jako primární problém, neboť Romové, alespoň velká část Romů, neměla nikdy tendenci se vzdělávat. Důvodem bylo už jen to, že žili na okraji společnosti, ale také fakt, že byli zvyklí na svá romská řemesla, která se dědila z generace na generaci, tudíž vyhledávat další vzdělávání neměli za potřebí. Dalším kritériem může být orientace na současnost. Romové neměli potřebu přemýšlet do budoucna, což ale vzdělávání vyžadovalo. (Kaplan, 1999, s. 354-359) Dle Šimíkové (2003, s. 63-66) pro Romy nepředstavovalo vzdělávání jejich hodnotový systém hlavně proto, že ve svém okolí bylo jen málo těch, kteří dosáhli vysokého vzdělání. Základními faktory, které jim později znemožnily přístup na trh práce, jsou především školní nepřipravenost a neznalost českého jazyka. Rodiče již z důvodů nedostatečných financí neposílali své děti do mateřských škol, tudíž vstupovali do základních škol nedostatečně připraveni. Na základě těchto faktorů pak nevzdělaný Rom bez zkušeností s trhem práce neví, jak vystupovat před zaměstnavatelem, jak se představit, jak si hledat práci, jak jednat se zaměstnavatelem a na co se ptát.

Romové se ještě donedávna podíleli jen ojediněle na celospolečenské výrobě a fungovali tak mimo majoritní společnost. Následně pak docházelo k tomu, že si sami zapříčinili nemožnost přístupu na trh práce. Potomci těchto Romů pak nechápali svůj životní postoj, výhody státu pokládali za samozřejmé, žili bezstarostným způsobem života, jak nakládat se svým zaměstnáním. Společnost získala dojem, že Romové často mění zaměstnání, čímž docházelo k tomu, že přestala mít zájem stabilizovat jejich nevýhodné postavení na trhu práce. Neschopnost setrvat na jednom pracovním místě

však mohla být vyvolána převážně tím, že byli zvyklí až doposud žít svým typickým kočovným způsobem života. (Kaplan, 1999, s. 361)

Příjmová stránka romské komunity byla podstatně nižší, než u majoritní společnosti. Nutno také podotknout, že příjmy Romů byly častokrát doplňovány sociálními dávkami. Závislost na sociálních dávkách často znamenala pro romské obyvatelstvo hlavní příjem. (Kaplan, 1999, s. 361-362) Nutno říci, že chudoba představovala jakýsi charakteristický rys pro Romy jako znevýhodněnou skupinu. Chudoba nebyla dána ale jejich mentalitou, nýbrž příčina pramenila v sociální povaze. Chudoba se poté odrazila také ve znemožnění přístupu ke vzdělávání, znak chudoby jsme také mohli spatřit v sociálně patologickém jednání nebo ve výskytu špatného zdravotního stavu. (Šimíková, 2003, s. 67)

Zdravotní stav hrál další úlohu v příčinách nezaměstnanosti Romů, které byly mnohdy horší než u většinové populace. Zhoršený zdravotní stav byl především vyvolán nesprávnou stravou, jakož i alkoholem. Zdravé stravy bylo možno dosáhnout především dostatečným finančním zabezpečením, což u Romů mnohdy nebylo možné. Důležitým faktorem bylo také časté vykonávání fyzicky náročných prací často v nepříznivých podmínkách, které vyvolávaly častější úrazy, následně pak způsob bydlení, který byl na velmi nízké úrovni, malé ploše a s velkým výskytem členů rodiny v jednom malém bytě. (Kaplan, 1999, s. 363)

Další příčinou nezaměstnanosti Romů je fakt, že na volná pracovní místa byli často nasazováni zahraniční pracovníci, především pak Ukrajinci, Slováci a Poláci, kteří byli kvalifikovanější, vedli jiný přístup ke své práci, nekladli tak velké nároky na sociální zabezpečení jako romská populace, přibuzností jazyka byli vhodnějšími adepty na zaměstnance v České republice. Romům pak byly nabízené méně kvalifikované pracovní pozice s nižším finančním ohodnocením, které vyžadovaly fyzicky náročnější práci. To vše vedlo k tomu, že Romové vyhledávali jiný způsob obživy, který byl často v rozporu se zákonem, nebo se zvyšovala závislost na sociálních dávkách. (Kaplan, 1999, s. 362)

Považuji za téměř nezbytné zmínit systém sociálních dávek, které je velmi diskutovatelné a kontroverzní téma v české společnosti. Jak zmiňuje Kaplan (1999, s. 364), systém sociálních dávek má obecně zabezpečovat nebo vyrovnávat určité peněžní

příjmy tak, aby nedocházelo k chudobě. Systém sociálních dávek má fungovat na principu motivačním pro vstup na trh práce, zatímco realita je, bohužel, jiná. Sociální dávky jsou demotivační u nízkopříjmových skupin obyvatelstva, zejména pak u Romů. Romové svou nízkou kvalifikací, nízkými a nepravidelnými příjmy vyvolanými převážně z drobné či pomocné pracovní činnosti se snaží tyto příjmy vyrovnávat právě dávkami sociálního zabezpečení. Nutno také konstatovat, že dlouhodobější nezaměstnaností pak romská populace ztrácí chuť shánět si nové zaměstnání, ztrácejí tak i pracovní návyky.

Většina výše uvedených příčin romské nezaměstnanosti se pak v další části shoduje s výpověďmi respondentů. Už nyní si tedy zhruba můžeme odpovědět na otázku, jak pohlíží neromové na Romy v České republice a s čím si spojují jejich nezaměstnanost.

Navrátil uvádí (2002, s. 44) ve své tabulce hlavní problémy při hledání zaměstnání. Tázáno bylo něco málo přes 500 Romů. Zhruba 65% odpovědělo, že mají problém s hledáním zaměstnání z toho důvodu, neboť nemají potřebnou kvalifikaci, kterou zaměstnavatelé požadují, 23% s tímto výrokem nesouhlasilo a zbytek neodpověděl. Necelých 80% považovalo za problém svou etnickou příslušnost, 12% Romů s tímto nesouhlasilo a zbytek neodpověděl. Pod 10% považovalo za problém své špatné zdraví a pohlaví a 21% svůj věk.

Z tabulky vidíme, že největším problémem, na kterém se romská populace shodla, je jejich etnická příslušnost a rasa. Tímto faktem reagujeme zpětně na to, že, jak už jsem řekla, romská a jiná národnost jsou u nás znevýhodněná a problematická skupina a nyní můžeme i potvrdit, že ve velké míře na trhu práce.

Navrátil (2002, s. 44) uvádí tabulku, která se zaměřuje na fakt, odkud romská domácnost získávala v průběhu posledního půl roku peníze. Tabulka byla vygenerována na základě dotazníků. Ptala se přes 1.000 romských obyvatel. Zhruba 48% odpovědělo, že peníze získávali z pravidelné placené práce na základě pracovní smlouvy, téměř stejné procento lidí odpovědělo, že z tohoto zdroje peníze nečerpali. Podpory v nezaměstnanosti podle údajů uvedených v tabulce využívalo jen 39,5%, sociálních dávek pak 56,3% a 59,6% Romů využívalo přídavků na děti, mateřské dovolené a rodičovského příspěvku.

2.4 Prevence nezaměstnanosti

Abychom předcházeli sociálnímu znevýhodňování romského etnika na trhu práce a abychom předešli tomu, že nám média budou předhazovat pouze ty sociální problémy a negativní obrazy Romů, s čímž pak souvisí názor neromů o romské populaci jako o pracovnících, zmíním, jak je možné vyřešit prevenci nezaměstnanosti.

Vycházíme ze zákona o zaměstnanosti, který můžeme chápat jako jeden z hlavních dokumentů zabývajících se touto problematikou. Státní politika zaměstnanosti se snaží zabezpečovat nezaměstnané například podporou v nezaměstnanosti a podporou při rekvalifikaci. Za mnohem žádanější způsob prevence nezaměstnanosti se ale předpokládá využití aktivní politiky zaměstnanosti. (Předpis č. 435/2004 Sb., Zákon o zaměstnanosti, část první, hlava II, § 2 [online])

Aktivní politiku zaměstnanosti zprostředkovává Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) a Úřad práce (dále jen ÚP). K zajištění nejvyšší možné úrovně zaměstnanosti využívá veřejně prospěšné práce (dále jen VPP), nabízí rekvalifikaci, zajišťuje společensky účelná pracovní místa nebo poskytuje příspěvek v době částečné nezaměstnanosti. Kromě toho ÚP je poskytovatelem poradenství sloužící jako zprostředkovatel pro výběr vhodného zaměstnání nebo jako zprostředkovatel pro výběr vhodného nástroje aktivní politiky zaměstnanosti. (Předpis č. 435/2004 Sb., Zákon o zaměstnanosti, část pátá, hlava I, § 104, § 105 [online]) Zákon už ale nezmiňuje veřejnou službu, kterou vykonávali nezaměstnaní lidé, za niž nenáležela odměna ve formě mzdy, ale dávky. Veřejná služba byla zrušena a v České republice již nefunguje. Otázkou je, zda to byl dobrý krok, zda by dávky v případě zachování veřejné služby byly motivující.

Kromě aktivní a pasivní politiky zaměstnanosti můžeme zajišťovat prevenci nezaměstnanosti pomocí projektů zřizovaných například evropským sociálním fondem v České republice (dále jen ESF). Uvádím projekt Amare Roma- Naši Romové. Tento projekt se zaměřuje na odborná poradenství pro osoby ze sociálně vyloučených lokalit a snaží se o sociální začleňování obyvatel romského etnika. Klíčovým bodem tohoto projektu je hlavně nalezení a udržení si práce. K tomu slouží možnost využít počítače, kde spolu se sociálním pracovníkem hledají vhodné zaměstnání, klienti se naučí psát životopis nebo motivační dopis. Dále se projekt snaží zaměstnávat jednoho klienta z vybrané lokality jako terénního pracovníka, který je volen dle určitých kritérií, a

z těch nejvíce aktivních klientů jsou vybráni ti, kteří mají možnost účastnit se motivačně vzdělávacích víkendů. (Amare Roma- Naši Romové [online])

Dalším projektem, který zprostředkovává nezisková organizace Romea, jejímž cílem je odstranit předsudky týkající se romského obyvatelstva, je „Podpora zaměstnávání Romů v Praze 2015“. Tento projekt se realizoval již několik let zpátky. Jeho snahou je začlenit pražské romské obyvatelstvo v oblasti vzdělávání a zaměstnávání a poskytnout práci těm, kteří se aktivně zapojují a podílí se na snaze změnit svou životní nelehkou situaci. Romea slouží jako zprostředkovatel práce a internetové burzy práce. (Podpora zaměstnávání Romů v Praze 2015 [online])

Jak píše Brožová (2003, s. 44), vzdělání je jednou z hlavní prevencí proti nezaměstnanosti. Vzdělaný člověk umí lépe reagovat na problematiku nezaměstnanosti, je schopen rychleji a snáz hledat práci, je schopen se adaptovat na nové prostředí, které mu přináší nové poznatky, náročnější práci, nové technologie. Jak uvádí Kaplan (1999, s. 375) ve snaze pozměnit vzdělanostní strukturu Romů, v první řadě je zapotřebí zasahovat již v předškolním věku romských dětí několika nástroji, a sice rozšířit nulté ročníky pro děti, které se hůře adaptují na prostředí v základních školách a uložení povinnosti dětí navštěvovat alespoň jeden rok předškolní zařízení.

Můžeme tedy říci, že klíčovým bodem je snaha vzájemné tolerance mezi romskou minoritou a majoritní společností, snaha motivovat romské obyvatelstvo k aktivnímu přístupu při hledání vhodného zaměstnání, motivovat romské obyvatelstvo k odpovědnému přístupu za svůj život, integrovat Romy do majoritní společnosti a postupem času pak ty nejaktivnější zaměstnávat v systému veřejné správy, v neposlední řadě pak vyhledávat takové pracovní příležitosti, které by svou jednoduchostí umožnily romskou účast na trhu práce a následné odbourávání závislosti na systému sociálních dávek. Bezesporu je nutné spolupracovat jak s místními orgány, které jsou schopny zajišťovat VPP nebo společensky účelná pracovní místa, tak s romskou komunitou. Jednání s romskou komunitou nám poslouží jako záruka, že budou dodržovat pracovní návyky, které se po nich požadují. Při splnění těchto aktivit je pak možné za poskytování poradenských služeb na ÚP vybírat ty romské uchazeče o zaměstnání, kteří svou aktivitou vybízejí ke schopnosti účastnit se na trvalém pracovním poměru. (Kaplan, 1999, s. 376)

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

3 Metodologie výzkumu

Ve své výzkumné části vyzdvihnu cíl výzkumu a výzkumnou otázku, metodologii kvalitativního výzkumu, popis metody sběru dat, popis výzkumného souboru, průběh výzkumu a závěrem analýzu dat.

3.1 Formulace výzkumného problému, cíle a výzkumné otázky

Při hledání odborné literatury jsem našla několik málo odborných knih, časopisů, diskuzí a videí, které se tímto tématem zabírají, konkrétně problematikou Romů spojenou se zaměstnaností. Mou výzkumnou otázkou je, jak ostatní lidé, v mém případě neromové, vnímají existenci Romů u nás spojenou se zaměstnaností. Cílem pro mne je se prostřednictvím kvalitativního výzkumu zaměřit především na to, zda a jak přicházejí neromové do kontaktu s romskou menšinou, s lidmi, které běžně ve svém životě potkávají, a jak je hodnotí ve vztahu k zaměstnání, jaký na ně mají pohled, ať už negativní nebo pozitivní, a na základě čeho takto hodnotí. Výzkumný problém shledávám v tom, jak neromové pohlíží na Romy. Jak už jsem se v úvodu mohla zmínit, Romové mohou představovat problematickou část našeho obyvatelstva. Domněnky mohou být různé. Snad proto, že parazitují na našem sociálním systému, proto, že na sebe upírají pozornost, ať už hlukem nebo poškozováním veřejných prostor, nebo je to na základě rasy, odlišnosti kultury, jinou mentalitou, jinými tradicemi a návyky? Vesměs by se dalo říci, že odpovědi respondentů byly velice podobné. Naštěstí jsem ve svém výzkumu shledala takové respondenty, kteří mají i odlišné názory na Romy, než jaké můžeme slyšet z médií. Je zajisté nutné konstatovat, že pokud se nezmění názor a postoj celé této společnosti k romskému etniku jako takovému, nemůžeme očekávat, že se situace Romů u nás zlepší, a to po všech stránkách. Nestačí změnit názor jednoho člověka, je nutné vymyslet takové prevence, které by byly s to změnit názor celé společnosti nebo je alespoň přijmout za své.

Pro začátek je dobré, vzhledem k tomu, že se chceme zabývat výzkumným problémem, vědět, že dané téma, které chceme prozkoumat, by nás mělo zaujmout, bavit nás, vzbudit v nás určitý zájem. Zvláště, když nás téma zaujme, by nemělo být problémem na danou výzkumnou otázku vystavět další dílčí otázky (Strauss, Corbinová, 1999, s. 21-22). Aby byl výzkum dostatečně kvalitní, je třeba si ujasnit řadu

důležitých věcí, jako je finanční jednotka, organizační a technická otázka (Ferjenčík, 2000, s. 141)

Cílem bakalářské práce je pomocí kvalitativního výzkumu zjistit názor neromů o Romech jako o pracovnících. To bych vyzdvihla jako základní výzkumnou otázku. Prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru jsem si zvolila několik otázek do rozhovoru, kterých jsem se v průběhu rozhovoru držela a na které jsem se orientovala. Snažila jsem si je seřadit od těch obecných ke konkrétnějším a osobnějším. Samozřejmě nebylo vždy možné držet se otázek bod po bodu, jelikož jsem na danou otázku už odpověď dostala, nemohla jsem se na ni tudíž zeptat znovu, proto bylo důležité pozorovat a naslouchat, na co respondent odpovídá. V průběhu rozhovoru jsem se doptávala dalšími otázkami, které mě napadly. U prvních respondentů jsem kladla všechny mnou připravené otázky, během rozhovorů jsem ale začala zjišťovat, že jsou si některé mnohdy podobné, tudíž jsem některé otázky u dalších respondentů vynechala. Na základě těchto otázek jsem pak sestavila tři velké okruhy, na jejichž základě jsem postavila analytickou část. Tyto okruhy pak budu definovat podrobněji v podkapitole ‚Metoda sběru dat‘.

3.2 Metodologie kvalitativního výzkumu

Při rozhodování, jakou metodou budu psát svou kvalifikační práci, jasnou volbou pro mě byl kvalitativní výzkum, neboť mnohem raději s lidmi o problematice Romů pohovořím, přišel mi svým způsobem nejzajímavější, přestože možná pracnější a náročnější, navíc důležitým bodem pro mě bylo to, že můžu jít víc do hloubky a získat tak kvalitnější informace. Vzhledem k prozkoumávání odborné literatury jsem zjistila, že tato problematika není tak hojně dostupná. Objevují se teorie o předsudcích Romů se zaměstnaností, o jejich typických řemeslech, o tom, proč je problém je zaměstnat, co je příčinou jejich nezaměstnanosti. Pro mne to je ale pouze teorie, na které mohu vystavět začátek své kvalifikační práce, ale nechtěla bych na ní vystavět svou práci celou, proto jsem se rozhodla zvolit kvalitativní výzkum, kde se na názor na Romy mohu přímo zeptat respondentů a budou to pro mne mnohem cennější data, než z načtených zdrojů.

Kvalitativní výzkum může být definován mnoha příklady. Například takto, jedná se o výzkum, kdy si výzkumník zvolí téma a otázky, na základě kterých se bude respondent ptát. Respondenta si vybírá dle svých úvah, taktéž prostředí, ve kterém chce výzkum provádět. Výzkumník pracuje hlavně v terénu a můžeme jej u

kvalitativního výzkumu považovat za jakéhosi detektiva, jelikož klade otázky, zkoumá, bádá, získává hlubší informace. Zvolené otázky, kterých se výzkumník drží, může v průběhu rozhovoru měnit. Interview je v delším časovém rozmezí. Hlavním pozitivem pro kvalitativní výzkum je, jak už jsem trochu nastínila, to, že získáváme hloubkové informace, nezůstáváme pouze na povrchu problematiky, ale jdeme mnohem hlouběji danému tématu a získáváme tak podrobnější informace. Co může být bráno jako negativum, je, že výzkum provádíme na malém vzorku populace, v mém případě pět respondentů, kteří nehodnotí objektivně, nýbrž subjektivně, tudíž nemůžeme získat pohled na problematiku obecně, ale jen na malém vzorku populace (Hendl, 2005, s. 50-53). Kvalitativní výzkumníci dokazují, že použitím jakékoli metody kvalitativního výzkumu dochází ke kvalitnějšímu a hlubšímu porozumění společenského fenoménu (Silverman, 2005, s. 20).

Kvalitativní výzkum je dobrý využít v případech, chceme-li něco nového zjistit o oblasti, o které nemáme dostatečné informace, co nebylo zatím prozkoumáno, nebo zachytit nové názory na něco, co už zkoumáno bylo, nebo můžeme díky kvalitativnímu rozhovoru získat detailnější, konkrétnější fakta, které bychom jinak kvantitativním výzkumem nebyli schopni získat (Strauss, Corbinová, 1999, s. 10-11)

Kvalitativní rozhovor budu zkoumat u pěti respondentů. Respondenty jsem si volila tak, abych každého měla z téměř jiné oblasti zaměstnání. Zvolila jsem si oblasti sociální práce, průmyslovou oblast a zdravotní oblast, vše v okrese Nový Jičín. Nebudu jmenovat konkrétní město, aby byla zachována anonymita. V oblasti sociální jsem vybrala tři účastníky. Dva jsou zaměstnání v Charitě, jejichž věk se pohybuje okolo padesáti let, a třetí, čtyřicet let, je zaměstnán na Městském úřadě- odbor sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Z průmyslové oblasti jsem zvolila zaměstnavatele, který vlastní svůj obchod s oblečením a dělá nehtovou modeláž, věkově spadá do kategorie čtyřiceti let, ze zdravotní oblasti jsem si zvolila zaměstnavatele, zdravotního lékaře, okolo padesáti let. Rozhovor probíhal se čtyřmi ženami a jedním mužem. Bylo zajímavé sledovat, jaké zkušenosti, jaký postoj na Romy mají zaměstnanci z průmyslové a zdravotní oblasti a jaký ze sociální oblasti- u nichž jde vidět, že se s problematikou Romů setkávají dennodenně a mnohem častěji a že do této problematiky více vidí a zasahují. Za polostrukturovaného rozhovoru budu klást účastníkům otázky, které jsem si dopředu připravila. V průběhu interview se budu na

základě jejich výpovědí doptávat na to, co mne zajímá, napadne. Pomocí audiozáznamu budu jejich odpovědi a celý rozhovor nahrávat, popřípadě si budu zapisovat informace na papír, které mi přijdou jako nejzajímavější a něčím důležité. Celý svůj výzkum jsem se snažila zaměřit především na to, abych zjistila, jaký názor, postoj a pohled mají romové na Romy jako menšinu, se kterou se běžně setkávají ve svém životě, které měli možnost již potkat a jak je hodnotí ve vztahu k zaměstnání, proč je takto hodnotí. Zda je to na základě jejich zkušeností nebo jen domněnek. Ve svém výzkumu jsem dostala odpovědi nejen ve vztahu k romským zaměstnancům, ale také ve vztahu k romským klientům, se kterými přišli do kontaktu.

3.3 Metoda sběru dat

Jestliže chceme dělat kvalitativní rozhovor, měli bychom být schopni pozorovat, kvalitativní výzkum vyžaduje citlivost, schopnost koncentrace, dotazování se. Je nutné si dobře sestavit otázky tak, aby měly jasnou formu i pořadí. Měli bychom hlavně věnovat pozornost na začátku a na konci rozhovoru. Na začátku proto, abychom si získali důvěru účastníka a odstranili všechny možné bariéry, a na konci proto, abychom dali prostor na dotazování, zda má účastník vše uzavřené, zda nechce prokonzultovat ještě něco, co má na srdci. Zároveň se na konci rozhovoru můžeme dozvědět více důležitých informací, než v průběhu rozhovoru (Hendl, 2005, s. 166-167).

Při volbě metody získávání kvalitativních dat jsem volila metodu polostrukturovaného rozhovoru. Interview jsem realizovala vždy a pouze za přítomnosti jedné osoby, aby se nenarušilo interview jako takové, za větší přítomnosti osob by se už jednalo o skupinové interview. (Miovský, 2006, s. 156). Polostrukturovaný rozhovor je každopádně náročnější a pracnější než mnohé jiné metody. Vyžaduje kvalitnější technickou přípravu, časovou náročnost, neboť je potřeba si sestavit otázky, na které chceme od účastníků znát odpovědi. Je možné je pak v průběhu interview měnit, nicméně měli bychom si dopředu sestavit jejich pořadí a předběžně vědět, na co se chceme zeptat. Následně jsem využila během interview inquiry, díky níž jsem se dotazovala dílčími otázkami účastníka na to, zda jsem jeho názor a postoj správně pochopila. Z jednotlivých předem sestavených otázek jsem si určila tři velké okruhy témat, které určitým způsobem shrnují to, na co se chci zeptat, tvoří takové základní body, kterých je potřeba se držet a na které chci znát odpověď. Jde o minimum otázek, které nazýváme jádro interview (Miovský, 2006, s. 159-160).

První bod, kterého se budu držet, se bude týkat toho, jak významný problém shledávají v nezaměstnanosti Romů u nás, jestli spatřují nějaký rozdíl v tom, jak vypadala jejich nezaměstnanost dřív a v současnosti, zda se domnívají, že je romské etnikum námi diskriminováno, či oni diskriminují nás, zda jsou nepřizpůsobiví, zda jim dáváme dostatečné možnosti k tomu, aby našli zaměstnání, nebo jim tolik šancí neposkytujeme. Druhý bod se bude týkat toho, jaký pohled mají neromové na Romy ve vztahu k jejich zaměstnání, zda by je chtěli zaměstnat, zda vidí problém v odlišné barvě pleti a v celkové jejich mentalitě, zda s Romem pracovali nebo by chtěli pracovat. Poslední bod bude zaměřen v obecné rovině, jak vnímají systém sociálních dávek spojen s nezaměstnaností Romů, zajímá mne, zda je motivační nebo demotivační k hledání zaměstnání, jak vnímají jeho nastavení v naší společnosti, bude mě zajímat prevence a motivace k hledání zaměstnání, jaké vidí možnosti a jak by se sami snažili vyřešit prevenci nezaměstnanosti Romů u nás, aby mohlo dojít k lepší integraci Romů do společnosti a na trh práce, aby nebyli považováni za znevýhodněnou a problematickou skupinu.

- 1) Problematika nezaměstnanosti Romů u nás
- 2) Postoje respondentů ve vztahu k zaměstnávání Romů
- 3) Jak vyřešit prevenci nezaměstnanosti romského etnika u nás

3.4 Popis výzkumného souboru

V kvalitativním přístupu máme možnost výběru z nepravděpodobnostních metod výběru výzkumného souboru. Jako metodu jsem si zvolila metodu záměrného (účelového) výběru. Tato metoda patří snad mezi nejrozšířenější metody, s jakými můžeme v kvalitativním přístupu pracovat. Slovo „záměrný“ znamená, že cíleně vyhledáváme takové účastníky dle jejich vlastností. Naším kritériem, podle něhož vybíráme, je právě pak daná vlastnost, jinými slovy řečeno, podle kritéria, které jsme si zadali, vyhledáváme takové respondenty, kteří budou nejen ochotni nám rozhovor poskytnout a spolupracovat, ale kteří budou také naše kritérium splňovat (Miovský, 2006, s. 135).

Nejvhodnější variantou se mi jeví prostý záměrný výběr a záměrný výběr přes instituce. Prostý záměrný výběr spočívá v tom, že si mezi potenciálními respondenty zvolím ty, kteří jsou nejvhodnějšími adepty pro můj výzkum, to znamená, že splňují má očekávání a kritéria. U záměrného výběru přes instituce jde o to, že chceme využívat

jistý typ služby nebo instituce, která pracuje s naší cílovou skupinou, na jejímž základě je postaven náš výzkum. To znamená, že pokud mě zajímá postoj, názor a zkušenosti se zaměstnáváním Romů ve více než jedné oblasti (v mém případě je to sociální, průmyslová a zdravotní oblast), zvolím si více typů služeb, které na to mají odlišné pohledy (Miovský, 2006, s. 136-138).

Mým hlavním kritériem, na základě kterého si budu volit své respondenty, je ten, že bych upřednostnila účastníky komunikativní, otevřené a takové, co se nebojí říct pravdu a svůj názor. Takové, co se nebudou bát, že je za jejich názor odsoudím nebo je budu určitým způsobem hodnotit. Pro mě bylo velice důležité, abych při interview získala takové respondenty, kteří se nebudou bát mluvit, nicméně tohle by mělo být pravděpodobně základním kritériem každého výzkumníka při kvalitativním výzkumu, a kteří otevřeně sdělí své pocity, vyjádří postoje a názory. Je sice pravda, že polovina mých respondentů se obávala toho, zda mi můžou říct úplnou pravdu, kterou si myslí, zda je za to nebudu odsuzovat. Já jako objektivní pozorovatel a výzkumník bych je neměla hodnotit, zda to, co řekli, je správně či špatně. Dalším kritériem bylo získat takové respondenty, kteří měli jistou zkušenost s Romy, proto jsem si vybrala sociální oblast, kde pravidelně přicházejí do styku s Romy, z ostatních oblastí jsem si vybrala účastníky, které osobně znám a o kterých vím, že tu zkušenost s Romy mají. Mým posledním kritériem bylo to, že jsem si chtěla vybrat respondenty každého z různé oblasti, abych získala odlišné pohledy, názory a zkušenosti s romským etnikem, což se mi, řekla bych, vcelku vydařilo.

3.5 Průběh výzkumu a jeho reflexe

Zpočátku jsem zvažovala, zda mám volit jako respondenty, vzhledem k mé výzkumné otázce, která obsahuje názor neromů, náhodně lidi na ulici, které potkám, nebo si mám vybrat přímo zaměstnance a zaměstnavatele konkrétní. Vyhodnotila jsem, že když se budu ptát konkrétně zaměstnanců a zaměstnavatelů, ještě ke všemu těch, které znám, dozvím se více informací a nebudou se tolik bát mluvit. Navíc to s nimi můžu domluvit předem a nebudu se bát, že mi neposkytnou interview. Na rozdíl od toho, kdybych oslovovala lidi na ulici, pravděpodobně by mě velká většina odmítla. Výzkum jsem realizovala ve třech oblastech: sociální, průmyslová, zdravotní. Vybrala jsem si sedm respondentů, kteří mi poskytli rozhovor, nicméně jsem z nich vybrala pouze pět, které mi přišly kvalitní a zajímavé a ty jsem na závěr vyhodnotila.

Rozhovory probíhaly v prostředí jejich pracoviště, tudíž to pro ně mohlo být přirozené prostředí, ve kterém se cítí respondenti dobře. Rozhovory měly různou délku trvání. Některé trvaly půl hodiny, jiné 45 minut, jiné zase hodinu. Bylo to velmi individuální.

Můj první rozhovor probíhal se sociální pracovnící R1. Tato sociální pracovníce pracuje v Charitě, konkrétně v pečovatelské službě. Dle jejího názoru nevnímá tolik situaci Romů, jelikož nesleduje ani televizi. Kdybych se jí zeptala pár let zpátky na situaci Romů u nás, měla by na to asi víc negativní názor, než dnes, a to jen proto, že v současnosti ji více trápí situace migrantů. Myslí si však, že Romové mají problém s nezaměstnaností asi ve stejné míře jako neromové, nehází všechny do jednoho pytle. Podle R1 Romové nyní pracují mnohem více, než v minulosti a jsou dostatečně motivováni k hledání zaměstnání. Každopádně by se jako Romka nechtěla narodit, protože je jí známo, že to nemají v životě lehké. R1 se setkala s Romem ve svém zaměstnání jako s dobrovolníkem a také jako s klientem, se kterým se jí pracovalo dobře.

Protože šlo o můj první rozhovor, kladla jsem mnou připravené otázky, které jsem měla pro jistotu s sebou na papíře. R1 jsem dala také papír s otázkami na vyžádání, aby viděla, co ji čeká. Když jsem vstoupila do místnosti, sociální pracovníce vůbec nevěděla, na jaké téma se bude hovořit, což se mi zdálo zvláštní, neboť jsem s vedoucím Charity o tématu mluvila a ta měla veškeré informace předat. Zpočátku to vypadalo, že co nevidět odejdu bez rozhovoru, sociální pracovníce se tvářila, že rozhovor o Romech poskytovat nechce. Každopádně po přečtení otázek s rozhovorem souhlasila. Musím přiznat, že jsem se trochu obávala, jak bude rozhovor dlouhý, zda mi poskytne kvalitní informace, vzhledem k tomu, že vůbec netušila, o čem rozhovor bude. Nakonec jsem ale odcházela spokojená, R1 se rozpovídala úplně sama. Doptávala jsem se minimálně, protože se mi zdálo, že mi řekla ty nejpodstatnější informace. Odpověděla na každou mou otázku, s ničím jsme při interview neměli problém. Rozhovor trval asi 45 minut. Na závěr mě poprosila, zda bych ji pak svou kvalifikační práci mohla poslat, zajímalo by ji to a ráda by si ji přečetla.

Respondent R2 pracoval také v Charitě jako sociální pracovník. Tato pracovníce vnímá situaci Romů celkem neutrálně. Nedělá absolutně žádné rozdíly mezi neromy a Romy. Nejradši by pomohla všem s hledáním zaměstnání. Vzhledem k tomu, že je to křesťanka, není se čemu divit. Vnímá to tak, že všichni si jsou rovni, každý by měl

dostat šanci. Když tu šanci dostane nerom, proč by ji nemohl dostat Rom. Dle jejího názoru problém je akorát v tom, že se narodili s barvou tak odlišnou, ale za to oni nemohou. Mnohem větší zaměstnanost vnímá za komunismu, kdy byla práce povinná, než dnes. Dnes, kdo chce, pracuje, kdo nechce, pobírá sociální dávky. Riziko nezaměstnanosti Romů vnímá ve výchově rodiny. Prvopočátek pramení ve výchově dítěte. Vzhledem k tomu, že R2 pracuje na stejném pracovišti jako R1, setkala se s Romem pouze jako s dobrovolníkem v Charitě a jako s klientem.

S touto respondentkou se mi pracovalo, musím říct, zpočátku velmi špatně. Ze začátku se velmi ochotně sama od sebe nabídla, když jsem přišla za respondentkou R1, že mi poskytne rozhovor, pokud budu mít zájem. Byla aktivní, řekla jsem si tedy, proč ne, tato sociální pracovnice bude určitě komunikativní, bude mít na celou problematiku jistý postoj, zkušenosti. Ale když došlo k rozhovoru, účastnice spěchala domů. Už to mi značilo, že rozhovor bude odbytý, nezískám potřebné data. Šlo na respondentce znát, že se ji ptám pořád dokola, což je pravda, neboť se hodně opakovaly otázky, jenomže jsem si říkala, že R1 na ně dokázala odpovědět různými způsoby, tak to dokáže R2 a tudíž jsem otázky neměnila. V polovině našeho rozhovoru se mi respondentka naštěstí rozpovídala a z interview jsem měla velice dobrý pocit. Výhodou této respondentky bylo také to, že je to bývalá studentka na VOŠs Caritas, Olomouc.

Můj třetí respondent R3 pracoval v průmyslové zóně. Dříve pracovala sice jako zdravotní sestra, nyní má již několik let svůj vlastní obchod a dělá nehtovou modeláž a masáže. Tato respondentka měla vcelku negativní pohled na Romy. Na jednu stranu tvrdila, že není rasistka a není Rom jako Rom, na druhou stranu byla vůči nim velice zaujatá, ale to pravděpodobně z toho důvodu, že nemá dobré zkušenosti s Romy, ani s Romy jako se zaměstnanci. Má akorát jednu pozitivní zkušenost, a sice se svou kamarádkou Romkou, která se dle jejich slov maximálně liší od všech Romů. Příčinu nezaměstnanosti shledává v romské mentalitě, podle ní je to vrozené.

S touto respondentkou jsem vedla rozhovor, který byl v něčem pozitivní, v něčem negativní. Pozitivní v tom, že měla docela zajímavé zkušenosti s Romy, co se týče zaměstnávání, negativní v tom, že moc nevěděla, co mi má ještě říct. Nelíbilo se jí, že jsou otázky hodně podobné a na většinu odpovídala docela stejně, což trochu vyvolávalo takové napětí mezi námi, pocit nejistoty a nespokojenosti. V průběhu tohoto rozhovoru jsem si uvědomila skutečně podobnost několika otázek, proto jsem se

některým v příštích rozhovorech snažila vyhnout. Vysvětlila jsem jí ale, že nevadí, že se neustále opakuje, důležitý je její názor, její zkušenosti, díky tomu jsme šly více do hloubky, podařilo se nám to konkrétněji rozebrat a já si nakonec uvědomila, že je potřeba otázky přehodnotit, některé podobné jiným vynechat.

Mým čtvrtým respondentem R4 byla sociální pracovnice z Městského úřadu, OSPOD. Na pracovišti působí již přes 20 let, tudíž má bohaté zkušenosti, co se týče Romů jako klientů, a minimální zkušenosti se zaměstnáváním Romů. Vnímá jak Romy, tak neromy úplně stejně. Nedívá se na barvu pleti. Je to pro ni člověk jako každý jiný. Nezaměstnanost Romů vidí jako velký problém. Celkově má za to, že jí vadí každý člověk, který nepracuje a parazituje na českém státě, přičemž nezaměstnaných Romů bude pravděpodobně asi více. Příčinu shledává v tom, že jsou Romové více viděni venku, další příčinou je rodina a výchova.

S respondentem R4 se mi pracovalo velmi dobře, řekla bych, že ze všech respondentů nejlépe. Šlo na ní poznat, že se v situaci romského etnika umí orientovat, neboť s nimi pracuje. Navíc ona je už sama o sobě velmi aktivní, komunikativní, upřímná, takže jsme ani jedna s rozhovorem neměly problém. Mou další výhodou bylo to, že je to má kolegyně z praxe, tudíž už jsme si navzájem vybudovaly mezi sebou přátelský vztah a důvěru. V průběhu rozhovoru jsem vynechávala některé otázky, u kterých jsem již z předešlého rozhovoru zjistila, že si jsou velice podobné a je tedy zbytečné se na ně znovu ptát.

Můj poslední respondent R5 pracuje ve zdravotní oblasti jako zubní lékař. R5 shledává příčinu nezaměstnanosti Romů v tom, že si za to můžou víceméně sami. Nemyslí si, že by je společnost odmítala, nebo že by je odmítali zaměstnavatelé. Má za to, že je to v jejich mentalitě, je to vrozené. Dle jeho názoru půlka Romů pracovat nechce, půlku nechtějí zaměstnávat kvůli předsudkům. Zaměstnával Romku jako uklízečku, s tou měl velice pozitivní zkušenosti, setkal se také s romskými klienty, které podle všeho vnímá stejně jako ty neromské.

S tímto respondentem se mi pracovalo pohodlně. Byl komunikativní, aktivní, nebál se mi říct svůj názor, měl zkušenosti jak s Romy obecně, tak s klienty nebo se zaměstnáváním. Nevýhodou u tohoto interview bylo to, že rozhovor probíhal v pracovní době, konkrétně tedy v polední přestávce, tudíž šlo na něm znát, že docela spěchá, měl

na mě vyhrazený čas, o čemž jsem nevěděla, a upozorňoval mě, že v jistou dobu mu přijde klientka. U R5 jsem ještě více zestručnila své otázky, abychom rozhovor urychlili. I přesto byl rozhovor kvalitní.

Veškeré rozhovory probíhaly, řekla bych, ve velmi příjemné atmosféře a prostředí. Vzhledem k tomu, že jsem respondenty alespoň okrajově znala, neboť to byli lidé z mého blízkého prostředí, měli jsme už předem vytvořené přátelské prostředí, přátelský vztah a důvěru. Úvod jsme většinou pojali tím způsobem, že jsem jim řekla, odkud jsem, jakou školu studuji a kterým rokem, čím se zabývá má kvalifikační práce, proč jsem si dané téma vybrala, co mě zajímá a čemu bych se do budoucna chtěla věnovat. Následně jsme začali interview obecnějšími otázkami a teprve, když jsem viděla, že respondenti se víceméně rozmluvili, jsem začala klást konkrétnější a osobnější otázky. V průběhu celého interview jsem si dávala pozor na to, abych se neptala na něco, na co mi už respondent odpověděl, a snažila jsem se doptávat dílčími otázkami na něco, co mě díky jejich odpovědi zrovna napadalo.

Vcelku bych interview zhodnotila jako pozitivní, velmi povedené, na jehož základě jsem získala dostatečně kvalitní data. Všem respondentům patří můj dík. Díky nim jsem si uvědomila jisté nedostatky, které shledávám v problematice Romů, a získala jsem tak nové a cenné obzory.

3.6 Fixace a zpracování dat

Data jsem se rozhodla zachytit pomocí audiozáznamu. Jeho největším pozitivem je asi to, že ulehčuje práci výzkumníkovi. Veškeré interview mu totiž nahrává, nemusí si dělat poznámky, snad jen pro své osobní potřeby si může zapsat to, co mu přijde nejzajímavější a důležité si poznamenat, neboť audiozáznam nedokáže zachytit obraz jako takový. Díky audiozáznamu si můžeme donekonečna přehrávat celý rozhovor pořád dokola a tím jej tak dokážeme doslovně přepsat. Nahrávání by nemělo ničím narušovat interview mezi mnou a účastníkem. Díky současným moderním technologiím nám mikrofon ani diktafon nemůže nijak vadit (Miovský, 2006, s. 197-198). Audiozáznam jsem zvolila proto, že zachytí kvalitu i barvu mluveného slova, navíc nemusím jako výzkumník ztrácet čas tím, že si budu zapisovat veškeré informace sdělené respondentem. Ztrácela bych přepisováním čas a nemohla bych se plně soustředit na to, co mi respondent vykládá a na to, jakou otázku mám zrovna položit.

Než jsem začala cokoliv nahrávat, upozornila jsem účastníky na to, že k tomu, abych si uchovala všechna data, která mi sdělí, mi poslouží můj mobilní telefon, na kterém mám diktafon a pomocí něhož si budu nahrávat celé interview. Zároveň jsem jim sdělila, že si data v telefonu uchovám a to minimálně do doby, kdy budu mít splněnou a obhájenou svou kvalifikační práci. Nezapomněla jsem je upozornit i na to, že celé nahrané interview budu mít k dispozici jen já, částečně bude k nahlédnutí i v mé závěrečné práci, ale že nemusí mít obavy, neboť je nebudu jmenovat, ale použiji zkratky pro respondenty (R1, R2, R3,...), tudíž to bude anonymní.

Dalším krokem, jak jsem částečně nastínila, bude transkripce. Transkripcí se rozumí doslovné přepsání netextové podoby do podoby textové. Nahrané interview budu přepisovat do Microsoft Wordu. Kontrolu transkripce poté provedu opakovaným poslechem nahraného rozhovoru (Miovský, 2006, s. 205-207).

Následně využiji metodu kódování, což znamená systematické označování významných bodů, jinak řečeno budu si podtrhávat pro mě důležité celky, které pak využiji do kvalifikační práce a zveřejním je. Zároveň si můžu vytvářet vlastní poznámky a propojovat s jinými celky. Dílčím postupem analýzy kvalitativních dat bude metoda vytváření trsů. Díky tomu, že si budu podtrhávat důležité celky, pak můžu jisté výroky zařadit do skupin, které budou identifikovatelné například podle místa, případů a zároveň budou obsahovat několik společných prvků od více než jednoho respondenta (Miovský, 2006, s. 220-221).

4 Výsledky analýzy dat

V empirické části se zabývám analýzou dat získaných při interview. Výsledky analýzy dat jsem rozdělila do třech větších podkapitol. V první podkapitole se budu zabývat obecně tematikou nezaměstnanosti Romů, jak neromové pohlíží na jejich diskriminaci, popř. nepřizpůsobivost, proč je v dnešní době tolik nezaměstnaných Romů. Ve druhém bodě se podívám na otázku postoje respondentů ve vztahu k zaměstnávání Romů, zda zaměstnávali nebo by chtěli Roma zaměstnat nebo se setkali s Romem jako se spolupracovníkem, popř. s romským klientem. V posledním bodě se zaměřím na celkovou prevenci nezaměstnanosti Romů u nás, jak by se dala vyřešit.

- 1) Problematika nezaměstnanosti Romů u nás
- 2) Postoje respondentů ve vztahu k zaměstnávání Romů
- 3) Jak vyřešit prevenci nezaměstnanosti romského etnika u nás

Pro upřesnění bych uvedla, které profese se respondenti věnují:

- R1= Charita- pečovatelská služba
- R2= Charita
- R3= Nehtová modeláž, obchod
- R4= Městský úřad- OSPOD
- R5= Zdravotní lékař

4.1 Problematika nezaměstnanosti Romů u nás

Můžeme pozorovat, že se názory respondentů na nezaměstnanost Romů velice prolínají. Většinou se shodují na tom, že považují za negativní fakt, že Romové zneužívají systém sociálních dávek, ovšem podle většiny se nejedná pouze o Romy, neboť i neromové mají na zneužívání systému sociálních dávek stejný podíl.

„Jako já to za problém nepovažuji, je to jejich problém, pokud se to už teda vyloženě netýká třeba dávek. Jo. Protože je mi úplně jasné, že Romové jsou ti, kteří z našeho státu furt odebírají velkou částku dávek, tím pádem už nezůstane pro ty, kteří by to fakt potřebovali. Kdybyste se mě na to zeptala třeba před třemi lety, tak bych vám řekla, jak mě to strašně rozčiluje, jenomže dneska, když ti lidi vidí, že ti Romové stejně pracovat nebudou, a dneska máme spoustu

jiných problémů, osídlování jinými spoluobčany, takže v tomto vidím problém, ale v tom, že Romové nepracujou, to už je normalita.“ (R1)

„No vadí mi prostě, že nemají práci, jsou na sociálkách a ani nemají snahu si tu práci hledat. Všichni ne, ale většina jo. Je malá část Romů, kteří mají snahu a pravidelně do té práce chodit. To je jejich mentalitou. Podle mě tady ve městě nemají ti cikáni snahu pracovat. I bílí jsou samozřejmě takoví lajdáci. Myslím si, že ta nižší sociální vrstva, nechci tam házet všechny Romy, oni dostanou první výplatu, když si teda tu práci najdou, jsou rádi, že mají peníze a vůbec neuvažují do budoucna.“ (R3)

U respondentů R1 a R3 můžeme sledovat, že se oba nestaví příliš pozitivně k problematice nezaměstnanosti Romů u nás. Největší problém spatřují v tom, že Romové dostanou pravděpodobně podle nich téměř jakoukoli dávku, o kterou si řeknou, neboť přesně ví, kam jít a co mají říct, na druhou stranu R3 tvrdí, že to samé se může týkat také neromů, ovšem nedokázal respondent odhadnout, jak se procentuálně rozlišují. Dle jeho názoru Romové nevyvíjí snahu o zaměstnání, je jim to vskutku lhostejné. U R1 můžeme vidět jinou zajímavost, a sice že se v současnosti tolik nezabývá problematikou Romů. Z výpovědi lze chápat, že si na Romy zvykl, už mu to přijde normální, že jsou nezaměstnaní, nepřihlíží k tomu jako k velkému problému, spíš mu naopak dělá starost současná situace uprchlíků.

„Vidím tu nezaměstnanost jako velký problém. A nerozlišovala bych, jestli to jsou Romové nebo bílí. Štve mě to jako celkově, že jsou lidi, co parazitují na tom státu. A u Romů je to zřejmě ve větším měřítku, že nepracují a zneužívají dávek. Ale myslím si, že to dělají i bílí. Nedokážu říct, koho je víc, protože tu statistiku neznám, ale obecně je trend, že si myslíme, že jsou to Romové.“ (R4)

U respondenta R4 můžeme vidět, že tak, jako jiní respondenti, i on zastává názor, že ne všichni Romové jsou ti, co zneužívají dávek v českém státě. Patrně se domnívá, že Romů bude v tomto případě více, než neromů, neboť si s sebou společnost nese jisté předsudky o romském etniku, ale nelze to s jistotou tvrdit.

„Tak si myslím, že je to dost velký problém, ale oni to tak asi nevnímají. Protože kdyby byli zaměstnaní, tak by stát asi nemusel platit takové dávky nezaměstnanosti. Záleží, jak kteří. I bílí jsou neschopní, nechtějí pracovat, takže

já to nerozlišuju. Ale podle mě Romové to mají o hodně těžší se dostat do práce, protože lidi mají předsudky.“ (R2)

„No tak nezaměstnanost Romů... v podstatě ve většině případů si za to mohou sami, protože se nevzdělávají a jejich rodinné zázemí není úplně 100% jako u normální populace. Zdá se mi, že prostě oni nechtějí... nebo tak, je jich hodně, co nemají zájem, ale jsou výjimky... je to možná půl na půl. Ale nezaměstnanost, vidím spíš v tom problému, že ten Rom nechce, než že by je někdo nechtěl zaměstnat. Ti, kteří jsou nezaměstnaní, tak nechtějí. Já si myslím, že Rom, který chce pracovat, tak si tu práci najde.“ (R5)

Na těchto dvou příkladech respondentů R2 a R5 můžeme vidět jisté protiklady. R2 zastává názor, že jak Romové, tak neromové jsou na tom úplně stejně, co se týče nezaměstnanosti. Nedělá tedy rozdíly mezi tím, o jakého člověka a jaké rasy se jedná. Zároveň tvrdí, že Romové to v současnosti nemají lehké zařadit se na trh práce, kdežto R5 tvrdí, že si za nezaměstnanost Romové mohou v podstatě sami. Drží se faktu, že pokud Rom chce, práci si vždy najde, nemusí to být na vrcholný management, ale může se prosadit. Je to vše o jeho vůli, nikoli o tom, jak na něj nasazuje společnost.

„Nedochází jim, že když tu práci nebudou mít, tak neví, co může nastat. Oni neuvažují, neváží si té práce.“ (R3)

„Myslím, že u nich přetrvává takové to žití ze dne na den, nejsou zvyklí plánovat, nedívají se dopředu.“ (R5)

„Já si myslím, že problém je ještě v tom socialismu. Dříve prostě bylo všechno zdarma, měli, co chtěli, ale já vidím, že to jsou i ti bílí... protože to tady vidím v té práci, jo. Je to dáno rodinou a dědí se to samozřejmě.“ (R4)

„Oni si nenesou z domu takové ty pracovní návyky jako normální bílá rodina, kde děti od malička vidí, že maminka s tatínkem chodí do práce.“ (R2)

Dva respondenti, R3 a R5, se shodují na tom, že problematika jejich nezaměstnanosti spočívá v jejich mentalitě, nedokážou myslet na budoucnost, nepřemýšlí o věcech dopředu, žijí zkrátka ze dne na den. Respondenti R2 a R4 si naopak myslí, že je problém v rodině a ve výchově. Nemají pracovní návyky, neboť u

svých rodičů nebyli zvyklí na to, vidět je, jak ráno vstávají do práce, nepovažovali to za normální.

„To je těžké. Já si myslím, že spoustu zaměstnavatelů, když má na výběr, tak si radši zvolí neroma, než Roma do práce, protože má obavy, že ten Rom nebude pracovat, že nebude chtít do té práce chodit, takže s tím zase budou problémy. Možná i spoluzaměstnanci že se budou dívat přes prsty. Bud' nechtějí pracovat, anebo je diskriminují. Jo, bud' jsou jako fakt líní a tu práci si nechtějí hledat, vyhovuje jim to tak. Anebo když už mají tu chuť si práci hledat, fakt chtějí, tak je zase zaměstnavatel nepřijme, protože už mají jisté předsudky takové zakotvené, nebo se bojí. No a prostě nemají ty vzory, nechtějí, neumí. Mají ten svůj zažitý systém, který jim vyhovuje a přece jen se liší od toho našeho. Oni jsou zvyklí na něco jiného než my.“ (R2)

„Nemají snahu tu práci hledat. Protože se jim nechce. Oni neumí ráno vstanout a jít do práce, to je podle mě pro ně úplně nepředstavitelné. Vůbec neví, co to obnáší, protože oni tak mají zažitý ten svůj život, oni se nám nepřizpůsobují.“ (R3)

„No, myslím si, že tak jako o našich bílých. Jsou Romové, co dělat nebudou a když přijdou do práce, tak něco ukradou. A tak je to u nás to samé. Špatné zázemí v rodině, jako u bílých, tam to všechno začíná.“ (R4)

„Jsou spíš zvyklí, že za ně rozhoduje někdo jiný, nejsou aktivní, tak. Jsou zvyklí k něčemu jednoduše přijít... bez práce. A myslím si, že kdyby někdo přišel a řekl, že prostě teď všichni půjdou a budou pracovat od 8 od rána... tak si myslím, že oni by šli. Podle mě by šli. Ale není nikdo, kdo by nad něma... nechci říct držel bič... ale vedl je k tomu, že to tak mají dělat. Oni si prostě žijou ten svůj život a žijou ho tak dál.“ (R5)

Převažuje názor respondentů, a to takový, že většině romského etnika se nechce pracovat. Přistupují k práci lenivě, neaktivně, nemají zájem zapojit se na trhu práce, neboť jim stačí vyžít z dávek, které dostanou na ÚP. Romové si žijí svůj svět, na který jsou zvyklí, a sice že nejsou zvyklí chodit do práce, ráno brzo vstávat. Respondent R4 tvrdí, že to všechno pramení z výchovy a rodiny, v nichž Romové jako děti neviděli ten, podle nás, správný vzor. Potom je další skupina Romů, která podle respondenta R2

pracovat chce, ale zaměstnavatelé jej nepřijmou, neboť je to Rom, o nichž panují předsudky, že nebudou dodržovat pracovní dobu, budou krást, bude potřeba si na ně dávat větší pozor.

„Podle mě ona to nejdřív byla nepřizpůsobivost, oni se nechtěli přizpůsobit, nechtěli chodit do práce, a teď, když už si někteří tu přizpůsobivost našli a chtějí chodit do práce, tak mají hold smůlu, protože jsou diskriminováni, už mají s nimi špatné zkušenosti s těmi Romy.“ (R1)

U respondenta R1 jsme z interview zjistili, že nepřizpůsobivost panovala v minulosti. Dnes se chce dle jeho názoru většina Romů přizpůsobit, najít si zaměstnání, ale vzhledem k minulosti a k negativním zkušenostem s Romy ve spojitosti se zaměstnáním je už málokterý zaměstnavatel přijme do práce. V tomto případě pak nastupuje diskriminace Romů.

„No jako je pravda, že jako na jednu stranu asi diskriminováni budou, protože ti, co si chtějí tu práci hledat, tak přijdou a ten zaměstnavatel je nevezme, že. On si bude myslet, že je to Rom, tak mu to nedá, protože je černý. Jsou tím asi handicapováni. Nepřizpůsobiví jsou jak kteří. Celkem si myslím, že jsme rasisti. Ale ve finále zjistíme, že jsme tady utlačováni my, protože my bílí máme horší podmínky, protože ti černí si všechno vyřvou.“ (R3)

„Kolikrát si myslím, že jsou možná diskriminováni v něčem i naši bílí. Hlavně na úřadech, třeba když se rozdávají dávky. Pro romskou populaci jsou ty dávky bez problému. Oni si to vyřvou. V tom jsme diskriminováni my. A věřím tomu, zase ohledně té diskriminace, že jsou lidi, co je do té práce nepřijmou jen proto, že to jsou Romové. Jo, ale to všechno s sebou nese společnost jako taková, ale myslím si, že kdyby se měl změnit nějaký názor na ty Romy, tak o to se musí zasloužit hlavně oni. Oni musí té společnosti ukázat, že chtějí pracovat, že chtějí studovat, že se chtějí zařadit a myslím, že by jim ta společnost šla 100% na ruku.“ (R5)

Podobný názor na romskou populaci má také R3 a R5. Domnívají se totiž, že Romové jsou v současnosti diskriminováni, neboť je zaměstnavatelé nezaměstnají. Nepřijmou je většinou ale z toho důvodu, že s nimi již špatné zkušenosti měli a obávají se, že se budou stále opakovat. Respondent R5 odpovídá tak, že veškerý názor na Romy

nám přináší společnost, tento názor si ale vytváří sami Romové. R5 je přesvědčený, že pokud bude viděna snaha o integraci Romů po všech stránkách, společnost se k nim bude stavět lépe. Oba účastníci se také domnívají, že diskriminováni jsou tady také hlavně neromové. Vzhledem k tomu, že romské etnikum dostává dle nich ve větším množství sociální dávky, neromská populace už na ně takový přílišný nárok nemá.

„Určitě ne všichni jsou nepřizpůsobiví. Nemyslím si, že všichni. Myslím si, že i mezi našima lidma jsou nepřizpůsobiví. Tak jako ti bílí, mají určitý styl života, kterého se drží a je velmi těžké je přesvědčit, aby ho změnili, a vedou k tomu i své děti, takže se to vede z generace na generaci.“ (R4)

Respondent R4 tvrdí, že tak, jak jsou nepřizpůsobiví Romové, i neromy můžeme řadit mezi ty nepřizpůsobivé. Je to individuální. Poukazuje také na to, že všichni mají tendenci chránit si svou kulturu, své tradice. Mají zažitý určitý způsob života, je pro ně těžké a možná i nemožné se jej vzdát. Tím ale dochází k již zmíněné nepřizpůsobivosti.

4.2 Postoje respondentů ve vztahu k zaměstnávání Romů

V této podkapitole se budu zabývat zkušenostmi zaměstnávání romského etnika, zda by je chtěli jako své zaměstnance a zda se setkali s Romem jako klientem ve své profesi. Na následujících příkladech ukážu, jaké různé zkušenosti mají pracovníci se zaměstnáváním Romů. Můžeme vidět, jak se zkušenosti v jednotlivých profesích liší.

„My jsme měli jednu Romku tady zaměstnanou, jednou jsme ji tady měli na veřejně prospěšné práce, měla to za trest, měli jsme z toho strašný strach. Víím, že to byly opravdu dny, kdy jsme měli zamklé skříňky, zamklé dveře, hlídali jsme si všechno, neměli jsme z toho dobrý pocit. Klienti s ní minimálně přišli do styku, víím, že ona uklízela spíš venku...“ (R1)

„V obchodě jsem si na dohodu vzala Romku, přišla třikrát, když dostala vyplácené penízky a když měla přijít další den, tak už nepřišla a po týdnu se ozvala, že by tu práci chtěla, že by se chtěla vrátit zpátky, ale už jsem ji nevěřila, nevzala jsem ji zpátky.“ (R3)

U respondentů R1 a R3 si můžeme prokázat, že oba mají negativní zkušenosti se zaměstnáváním Romů. Ovšem jejich zkušenosti se liší. U R1 se jednalo o zaměstnance, který to měl dáno nařízením z ÚP, tudíž se pravděpodobně jednalo o člověka, kterého

by zaměstnat nechtěli, neboť R1 uvádí, že si před zaměstnancem museli schovávat věci, zamykat je a hlídat je. U respondenta R3 se jedná už vyloženě o špatnou zkušenost. Zaměstnal je jako každého jiného, když přijde žádat o práci. Po pár dnech ale zjistil, že je to nezodpovědná pracovnice, která se už po první výplatě do práce nevrátila. Od té doby, dalo by se říct, má zaměstnavatel negativní pohled na Romy obecně.

„Ale třeba se mi stalo, že jsme hledali pracovníci k nám do domova a měli jsme tam nějaké žádosti a byla mezi nimi žádost paní Horváthové. A Horváth tady u nás je jméno romské. Myslím si, že nejsem rasista, neměla bych s tím problémy, když paní zavolala, oslovila, nevěděla jsem, kdo přijde, ale nevadila mi. Nevím, jestli by to třeba nevadilo našim klientům, to je druhá věc.“
(R2)

„Znám Romy, kteří jsou velmi dobří, pracují. Naše paní uklízečka, pracuje, je spolehlivá a je v pohodě. Ale můžeš taky narazit na bílého lempla. Na praxi tu byla Romka, se kterou jsem vůbec nebyla spokojená. Studovala sociálně-právní nějakou. Ona se chovala, jako že toho využívají, že tu školu mají, že se tím všude prezentují... ale to je dáno třeba tím, že je jediná v té rodině, co něco dokázala, ale jakoby neumí s tím naložit... ale nejsou to všichni.“ (R4)

„Já potřebuju v ordinaci kvalifikovanou sílu a to jsem ještě nikdy neviděl jako romskou sestřičku. Uklízečka tady u nás byla, ta byla šikovná, jo, pracovitá. Další se u nás zajímala o práci. Ale nakonec ji to nevyhovovalo, kvůli pracovní době. Ale byla slušná, pracovitá, šikovná.“(R5)

Zbývající respondenti, R2, R4, R5, mají víceméně pozitivní zkušenosti se zaměstnáváním Romů. Většinou je zaměstnávají jako uklízečky a velmi si jejich práci chválí. Ani u jednoho respondenta jsem neshledala, že by měli na svém pracovišti kolegu Roma, myslím tedy na stejné profesní úrovni. Nedívají se ale na rasu člověka a nedělají mezi nimi rozdíly.

„Nezaměstnali bychom je kvůli lidem, ale kvůli klientům, mohl by s tím být problém... přece jenom jsme charita, to milosrdenství máme v názvu. Pokud by to bylo vyloženě na mně, mně je jedno, jaký ten člověk je barvy, takže jo...“

takže pokud by se nejednalo o klienty, o službu, tak mi by nevadilo je zaměstnat.“ (R1)

„Když by mi tam ten Rom přišel a já bych nevěděla, jak by to vypadalo z pohledu těch klientů, tak bych mu dala zkušební dobu a na základě toho bychom viděli, jestli ho ti klienti berou nebo ne. Snažila bych se to těm klientům... jako jsou staří, někteří s demencí, mnozí to nepochopí, ale snažila bych se jim to vysvětlit, ať dají šanci tomu druhému člověku.“ (R2)

U respondentů R1, R2, kteří pracují v Charitě, jsem zaznamenala, že by ani jednomu nedělal problém zaměstnat Roma, dívají se na ně stejně jako na neromskou populaci, dávají šanci každému. Dokonce respondent R2 zmiňuje, že by se snažil svým klientům vysvětlit, aby dali šanci každému, neboť v Charitě jsou klienti starší, kteří už mohou mít na romské etnikum odlišný pohled, mohou mít vůči nim předsudky, a proto není úplně jasné, zda by klienti neměli problém s tím, že by o ně pečovali Romové. Je tedy otázkou, jak by na ně klienti reagovali. Od toho se pak bude odvíjet otázka, zda Romy zaměstnat či ne. Respondent R2 by tuto problematiku vyřešil tím způsobem, že by jim stanovil zkušební dobu. Za tento čas by se ukázalo, v jakém vztahu jsou spolu s klienty a jak vycházejí s pracovníky.

„Nechtěla bych je zaměstnat, protože bych se bála, že mě okradou. Já bych jim nevěřila. Kdybych ho znala, že je to slušný Rom, tak by mi to nevadilo, ale když je cizí, tak ne. Jako s bílýma to je stejné, taky bych každého nezaměstnala. Nemám s nimi dobré zkušenosti, že.“ (R3)

Respondent R3 má vyloženě negativní zkušenosti se zaměstnáváním Romů, jak už jsem uvedla výše. Z toho důvodu si udělal celkový obrázek o Romech a od té doby se jim víceméně vyhýbá. Na druhou stranu si ale myslí, že nejsou všichni Romové stejní. Respektuje názor, že můžeme shledat i takové Romy, kteří vynakládají snahu a chtějí pracovat. Takových je dle jeho názoru ale minimum, raději dá přednost neromské populaci.

„Jako nevadilo by mi zaměstnat Roma. To by záleželo na tom, jaké by měl vzdělání. Když mi tady přijde, tak bych měla stejné požadavky, jako na kteréhokoli jiného, a pokud se mnou vydrbe, tak jako kteréhokoli jiného bych ho vyrazila. Naopak si myslím, že je to mnohdy přínosem. Já si myslím, že cigáni,

co pracují s Městskou policií, tak je to dobrá věc. Rozhodně si myslím, že tu komunitu zná lépe než my, i jazykově romštinou je lepší než my a myslím si, že je to takové pojítko mezi naším světem a jejich.“ (R4)

„Já bych s tím neměl problém ho zaměstnat, ale já bych si zjistil rodinné zázemí, chtěl bych vědět, jak ten člověk žije, jestli je zařaditelný do té společnosti, určitě bych nevezal Roma, kterého by mi přivezla ta sociálka, že už je na čase, aby se zaměstnal... to už bych asi váhal... ale kdyby přišla Romka, která by řekla, že tu práci chce, a já bych věděl, že děti chodí do školy, manžel pracuje, tak já bych s tím teda problém neměl.“ (R5)

Oba respondenti R4, R5 se shodují na tom, že nemají problém přijmout Roma jako zaměstnance. Naopak respondent R4, který pracuje jako sociální pracovník na OSPOD, uvádí, že je výhodou mít za svého kolegu Roma, neboť se bude lépe orientovat v jejich komunitě, bude mít lepší porozumění a jiný pohled na romskou problematiku, kterou neromská populace mnohdy nemůže porozumět. Oba respondenti se také shodují na tom, že jim záleží na zkušenostech, znalostech, rodinném zázemí, ať už se jedná o Roma nebo neroma.

„Jednou jsme měli začít chodit tady do romské osady... To jsme říkali, že s těmi klienty budou určité problémy, jako že tam auto nemůžeme nechat, ale jinak starat se o toho člověka by problém nebyl, to spíš s těmi sousedy. Měla jsem jednu Romku, klientku, která byla inteligenčně trošku jinde, ta bydlela u nás v azyláku. Ale to byla taky holka, která nikdy nepracovala a nikdy pracovat nebude. Přitom měla asi tři děti. Pro ni bylo důležité sehnat si bydlení, a co bude zítra, neřeší. Já si myslím, že převážně všichni to takto mají, jim je to jedno.“ (R1)

„V pečovatelské službě je s nimi práce úplně stejná jako s jinýma. Jsou to lidé, co jsou závislí na pomoci druhých a mají nějaké svoje omezení a myslím si, že děvčata k nim přistupují úplně stejně jako k jiným. Navíc jsou to Romové, kteří žijou standardním způsobem života, nejsou to Romové někde v ghettu. V tom azyláku vím, že byla těžká práce. Ta maminka, co tam teď je, tak se snaží a chce se dostat z té situace pryč. Ta Romka, co tam byla, tak té to bylo vyložené

jedno, hlavně že má někde nějakého chlapa a šla z azyláku do azyláku. Vůbec nějaká spolupráce s ní, to nešlo. Zaměstnané nebyly ani jedna.“ (R2)

Respondenti R1 a R2, oba pracující v Charitě, se shodují na tom, že v pečovatelské službě není problém spolupráce s romskými klienty. Naopak jsou to lidé, kteří jsou závislí na pomoci druhých a ani si nemohou dovolit tyto klienty odmítnout, na spolupráci s nimi si tedy nestěžují. Berou je jako jakéhokoli jiného klienta. Rozdíl už shledávají s klienty v azylovém domě. Jedná se o matky s dětmi, které si neshánějí zaměstnání, nechťejí pracovat, nepřemýšlí do budoucnosti, nemají o to zájem, jen shánějí střechu nad hlavou.

„No přišla ke mně klientka, ale nechtěla jsem ji. Ona přišla, chtěla ty nehty odbrousit, ale já jsem ji řekla, že nemám místo a ať se nezlobí. Ale nevím, jestli bych ji vzala. Fakt jsem neměla místo. Pak jsem jako uvažovala, jestli bych ji vzala, ale asi ne, protože kolikrát si odskočím třeba na záchod, já jim nevěřím, mám strach, že by mi tady něco ukradli, jo.“ (R3)

Jak už jsem se zmínila výše, z předešlých rozhovorů s respondentem R3 je nám známo, že má pouze negativní zkušenosti s romským etnikem, a to jak se zaměstnáváním, tak i s klienty. Respondent se obává toho, že by mu klientka nezaplatila, anebo by jej okradla.

„Mám dobrou i špatnou zkušenost. Jako přijdu k Romům něco řešit, oni mě diskriminují, berou mě špatně, mluví mezi sebou romsky, takže špatná spolupráce, snaží se zneužít dávek a když je nepodporuješ, tak je zle. No a pak je ta druhá strana, jsou to romské děti třeba v pěstounské péči a spolupracuje se s nimi dobře, chtějí je nějakým způsobem vychovat, přijmou tu spolupráci, baví se s tebou úplně normálně. Mám bílé pěstouny, kteří mají romské děti, úplně v pohodě kluk, vystudoval, nemám problém se s ním bavit, jo.“ (R4)

„Jsou pacienti, kteří jsou přizpůsobiví a jsou pacienti, kteří nejsou přizpůsobiví. A to asi plyne z toho, z jakého pochází prostředí. To tak máme stejně i s bílými. My to vůbec nerozlišujeme, kdo přijde. Jako nemůžu říct, že kdy otevřu dveře od ordinace a ve chvíli, kdy uvidím Roma, tak se zamračím... to neexistuje. Pro mě je to člověk jako každý jiný.“ (R5)

Respondenti R4, R5 se shodují na tom, že negativní a pozitivní zkušenosti s romskými klienty vychází z toho, zda jsou přizpůsobiví či nepřizpůsobiví, zda s vámi budou jako klienti spolupracovat nebo nebudou. R4 si vyzkoušel obě možnosti. Měl za klienty takové Romy, kteří se snažili spolupracovat, vézt své dítě k zodpovědnosti, vzdělání, snažili se najít schůdnou cestu, na druhé straně pracoval také s Romy, kteří neměli zájem na spolupráci. Je znát, také z předchozích rozhovorů těchto respondentů, že nedělají žádné rozdíly mezi tím, zda přijde neromský nebo romský klient. Nechtějí, ani si nemůžou dovolit pohlížet na romského klienta jinýma očima.

4.3 Jak vyřešit prevenci nezaměstnanosti romského etnika u nás

Všichni respondenti se shodují na tom, že je špatně nastavený systém sociálních dávek v České republice. Mají za to, že Romové dostanou, o co si řeknou, neboť v tom umějí chodit, ví, kam se obrátit a co mají říct. Dle respondentů je systém sociálních dávek nastaven až příliš benevolentně, prakticky se rozdávají peníze za nic nedělání.

„No tak co se týče dávek, pokud přijde Rom na ÚP, a jedná se o dávky, o kterých rozhoduje úřednice, jako jsou dávky mimořádné okamžité pomoci, tak se obávám, že úřednice dávky vždycky dá, protože se bojí toho Roma. Rom je takový zvláštní, dokáže vyhrožovat, mají to takové naučené. Myslím si, že kdyby oni neměli dávky, tak by to bylo něco úplně jiného. Vemte si, že nemusejí vstávat, dělají si, co chtějí. Neřeší nic, že by ten den měl mít nějaký systém. Ale takoví jsou i bílí. Myslím si, že český stát má nepořádek v systému sociálních dávek. Není tady stejný metr na všechny.“ (R1)

„Třeba my je opravdu hážeme do jednoho pytle, myslíme si, že oni si všechno vyrvou, ale my nevíme, jestli je to realita. Už to máme prostě za ty roky v sobě zažitě. Jednou to prostě někdo vypustil do světa a lidi si to myslí doted'. Zase je fakt, že ty dávky, které se jim vyplatí jen tak, které nejsou podle příjmu, tak je mají, protože oni přesně ví, co mají říct, oni si to mezi sebou řeknou, že jo.“ (R3)

R1 a R3 se shodují právě v tom, jak už jsem se zmínila výše, že Romové vědí, co a kde mají říct, poskytují si mezi sebou informace, sociální pracovnice má evidentně dle respondentů z romského etnika strach, tudíž jim vyplatí všechny dávky, které se neposuzují podle příjmu.

„Teďka v tom systému, jak to je, tak je to demotivující, že nemají tu potřebu mít o pár stovek víc. Já si myslím, že i ten náš systém je prostě špatný. Protože když člověk, který nepracuje, má zhruba stejně jako ten, co pracuje, tak je něco špatně. Myslím si, že je hloupost, když se říká, že romské rodiny si přijdou na několik desítek tisíc z dávek. Na Slovensku vím, že tam je, že když dítě nepošlou do školy, tak jim budou odebrány dávky... nevím, proč by to tak nemohlo být u nás. Něco za něco.“ (R2)

„Je špatně nastavený. Jednak by se ti mělo vyplatit pracovat a nemyslím si, že je správné podporovat lidi, že jim zaplatím ty dávky. Proč? Ať jdou do práce. Ať mají všichni stejné podmínky. Ale nejsou. Já vidím, že jsem diskriminována Romem, bílým, který nepracuje.“ (R4)

„Ať jsou ty dávky, ale ať jsou za nějakou práci. Česká republika určitě nemá dobře nastavený systém sociálních dávek... aby člověk, který je na pracáku a jede na dovolenou. To si myslím, že by nemělo být. Jak má být oceněný člověk, který chodí do práce? Já si myslím, že ty dávky jsou u nás nastaveny hodně vysoko a hodně benevolentně. Lidé, kteří jsou na dávkách... vyhazují peníze za něco, co nepotřebují. Ty dávky mají být motivační.“ (R5)

U těchto respondentů, R2, R4, R5, je zřejmé, že vyplácené sociální dávky jsou špatně nastavené, jsou demotivující, neboť jsou přílišně vysoce nastavené a benevolentní, tudíž s nimi Romové vyžijí a nemají už tu potřebu pracovat. Dávky by měly být podle těchto respondentů nastaveny motivačně tak, aby klient zjistil, že se vyplatí jít do práce, dávky by však dostal jen do určité částky a dle potřeb. Dávky by měly být rozděleny dle potřeb a pro všechny stejně, ať už se jedná o neroma nebo Roma. Respondenti chtějí, aby si všichni dávky něčím zasloužili, aby pracovali.

Ptala jsem se respondentů, jak by se podle nich dala vyřešit prevence nezaměstnanosti romského etnika u nás, co udělat pro to, aby byly dávky více motivační, jak už jsme se zmínili v předchozích výpovědích respondentů. Zajímalo mne, jak by se jinak dali klienti motivovat. Všem respondentům by se zamlouvalo, kdyby se opět zprovoznily veřejné služby, které byly zrušeny. Sloužily k tomu, že klient si odpracoval pár hodin, za které mu byly vypláceny dávky. Mohl by to být jeden ze způsobů, jak klienty motivovat k tomu, aby si hledali další zaměstnání.

„Stát by mohl udělat výměnu manželek na tak ¾ roku, kdy by si Romové zvykli, že se normálně chodí do práce, ale že se taky jezdí na dovolenou a kde se využívá jiných výhod a třeba by přestali být na těch dávkách. Dali by se motivovat jedině, kdyby se jim ty dávky vzaly, kdyby na ně po určitých letech neměli nárok... snažit se je formovat, že je ten život. A určitě já osobně bych byla pro to, aby se udělaly veřejné služby. Aby dostali dávky, tak musí mít odpracované hodiny.“ (R1)

„No mohli by se motivovat sami tím, že by třeba někdo z toho jejich středu sám něčeho dosáhl. Nebo třeba u nás na Charitě aspoň nějaké dobrovolničení, jo, ale nevím zas, jak by k tomu přistupovali klienti. Aby něco hlavně dělali a nebyli doma. Ta veřejná služba, jako bylo kdysi. Měli by třeba jen dvě hodiny denně, neměli by za to plat, ale dávky.“ (R2)

„No tak třeba zkusit vymyslet takové pracovní místa, které by byli ochotni a schopni zvládnout. Nebo jim dát aspoň šanci. Nebo dělat veřejné služby. Dělat práci zadarmo, ale za to dostanou dávky. To se zase ale musí rozlišit lidi, kteří tu práci nechtějí dělat vůbec nebo ti, co si práci usilovně hledají, ale nemůžou ji sehnat, že.“ (R3)

„Nastavit to tak, aby se jim to vyplatilo. To znamená, že když ráno vstaneš, půjdeš do práce, budeš mít více peněz a lepší podmínky, než mají ti, kteří nepracujou, že. Já myslím, že to souvisí i se sociálním bydlením. Budeš pracovat, budeš se mít i líp. Nastavit lepší podmínky pro pracující. Motivaci určitě peníze, lepší životní podmínky, určitá společenská prestiž, lepší bydlení.“ (R4)

„Já si myslím, že asi ve chvíli, kdy s něma by musel být nějaký osobní kontakt... prostě vézt je k tomu, zadávat jim tu práci, ty dávky by musely být snižené, aby prostě on tu motivaci měl a prostě tu práci jim dávat... jak už jsem říkal tu veřejnou službu... já si myslím, že by je to pomalu přivedlo k nějakému tomu pracovnímu návyku, který oni teď nemají.“ (R5)

Účastníci vnímají za nejlepší řešení fakt, že by měly nastolit veřejné služby, za které se bude neromské populaci vyplácet dávka. Účastníci se také domnívají, že jsou tímto způsobem diskriminováni, když jsou povinni docházet do zaměstnání, aby užívali

svou rodinu, zatímco někteří jsou doma a pobírají dávky. Jsou také toho názoru, že pokud by se opět ustanovily veřejné služby, klienti by tak mohli dostat nový elán a chuť do práce. Veřejná služba by tedy zároveň fungovala jako nějaký popud, který by je mohl posunout kupředu. Myslím si, že respondent R4 nás všechny může utvrdit ve faktu, že pokud Romové budou docházet do zaměstnání, měly by se jim přislíbit lepší podmínky pro život. Každopádně by ten, který pracuje, měl být na tom pokaždé mnohem lépe než ten, který je nezaměstnaný. V tom spatřují respondenti chybu.

„Potkala jsem Romku, má VŠ, pracuje v sociální oblasti, ale ona pracuje v SAS, kde se starají o Romy. Když s těma lidma děláte, tak vám ani nedojde, že to jsou Romové. Já si myslím, že ti Romové jsou hodně úspěšní v těch aktivizačních službách.“ (R1)

„Nebo ti kopáči, ti kopou dobře. Nemusí u toho uvažovat, tak to dělají dobře. V manuální práci jo. Kdysi to byli kočovníci a prodávali nebo dělali hrnce, ... dráteníci, v tom oni jsou dobří.“ (R3)

„Já myslím, že když ten Rom vystuduje nějakou normální školu, tak si myslím, že je uplatnitelný, podle toho, jestli je šikovný nebo není. Je to úplně jedno, jestli to je Rom nebo ne. To je všechno o vůli.“ (R4)

„Já si osobně myslím, že pokud jsou Romové, kteří jsou šikovní, za něčím si jdou, tak že... vemte si, je Rom novinář, zpěvák... já si myslím, že ti, kteří chtějí, nemají problém a můžou být úspěšní.“ (R5)

Můžeme se shodovat v názorech, že ač je to člověk romské či neromské populace, vždy může být ve své profesi úspěšný, pokud chce, vynaloží úsilí, popřípadě vystuduje takovou školu, která mu výkon určité práce dovoluje. Můžeme tady sledovat mnoho různorodých názorů, v čem mohou být Romové úspěšní: buď to jsou manuální práce, které známe již z jejich předchozí kultury, kdy pracovali jako kočovníci a dráteníci, mohou to být ale i jiné profese, na které je už potřeba vysoké školy, jak uvádí respondent R1, kdy zmiňuje sociální pracovníci, prakticky jeho kolegyni, která pracuje v sociálně aktivizační službě (dále jen SAS).

4.4 Závěry výzkumu

Na základě výše provedeného výzkumu lze zpozorovat, že každý respondent vnímá situaci zaměstnanosti Romů u nás individuálně, ale přitom velice podobně. Můžeme říci, že žádný z respondentů nemá tendenci Romy hájit, či na ně pohlížet negativně v tom smyslu, že by je za něco odsuzovali. Velmi si cením toho postoje, že všechny Romy nehází do jednoho pytle, s čímž se ve svém blízkém okolí a tímto názorem setkávám jen minimálně. Tito respondenti právě argumentují tím, že ať už je to nerom nebo Rom, všichni v současné době využívají dávek sociálního systému. Na druhou stranu si v tomto ale respondenti protiřečí. Jednak říkají, že nejsou všichni Romové stejní, že je neházejí do jednoho pytle a upozorňují na to, že nejsou rasisti, a jednak tvrdí, že Romové nemají snahu pracovat, zneužívají systém sociálních dávek, za svou nezaměstnanost si mohou sami, jsou zvyklí přistoupit k něčemu jednoduše bez práce. Rozdílné názory respondentů pak shledávám v příčinách nezaměstnanosti. Dle výpovědí respondentů můžeme rozlišit Romy do dvou kategorií. První kategorie se týká Romů, jejichž nezaměstnanost pramení z jejich mentality, rodinného zázemí a výchovy, kde vnímají nezaměstnanost u svých autorit jako normalitu, nemají pracovní návyky, neboť v tomto vyrůstali. Do druhé kategorie spadá nechtěnost zaměstnavatelů Romy přijmout, neboť už si vytvořili kolonku těch, co nás okrádají, nechodí do práce, není na ně spolehnutí a vedou vůči nim určité předsudky. Další otázkou pak zůstává, zda se jedná o Romy, kteří mají zájem pracovat nebo naopak.

V důsledku výzkumu jsem dále zjistila, že Romy lze rozlišit na ty, kteří jsou či nejsou přízpůsobiví. Od toho se potom odvíjí fakt, že ti přízpůsobiví, ať už romští klienti nebo romští pracovníci, budou respektovat pravidla zaměstnanců či zaměstnavatelů a bude tedy s nimi zacházeno stejně a rovně jako s jinými, naopak ti nepřizpůsobiví, budou jako klienti nebo jako zaměstnanci odmítání, stejně tak jako by odmítli i neromskou populaci, kteří by nerespektovali kodex slušného chování. Na základě toho pak můžeme posuzovat pozitivní či negativní zkušenosti při práci s romským etnikem.

Za velký důsledek nezaměstnanosti Romů spatřuji já i respondenti především nedostatečně vyřešený systém sociálních dávek. Systém sociálních dávek je nastaven velmi benevolentně, a ačkoli má sloužit pouze jako motivační nástroj, tak je to právě naopak. (Kaplan, 1999, s. 364) Systém by měl být konstruován tak, že za vyvíjenou

aktivitu zasluhuji dávku, což vidí téměř všichni respondenti jako prevenci nezaměstnanosti, a to znovu zavést veřejné služby. Další motivaci spatřují ve financích, zajistit to tak, aby mělo význam pracovat, tudíž za práci dostat větší množství peněz, než které by dostali na dávkách. V současnosti se dávky rozdávají i těm, kteří nemají potřebu pracovat, a dle mého názoru se výplata dávek jedné osobě pomalu rovná minimální mzdě, tudíž někteří pak nemají potřebu hledat si práci. Vyhovuje jim tento způsob, se kterým vyžijí. Z toho jasně vyplývá, že je potřeba zmírnit pasivní a posílit aktivní politiku zaměstnanosti. Další příčinou, jak uvádí Brožová (2003, s. 44), nezaměstnanosti je předchozí vzdělání Romů. Je jen na nich a na výchově rodičů, jaký vedou postoj ke vzdělání, a dle našich respondentů je pak možné dostat se na jakoukoli více či méně kvalifikovanou pozici.

4.5 Diskuse

Kvalitativní výzkum zaměřen na otázku existence Romů u nás spojenou se zaměstnaností byl realizován v okolí mého bydliště, v poměrně malém městě. Jsem si vědoma toho, že v případě, kdy by výzkum probíhal ve velkoměstě, výsledky by se nemusely shodovat s těmi mými, neboť ve větších městech mají určitě jinou zkušenost se zaměstnáváním Romů, struktura města, nabídek práce a možností se liší od těch, které máme zde.

Nicméně se domnívám, že můj výzkum přinesl kvalitní výsledky a zajímavé myšlenky nejen pro ty, kterým přijde toto téma zajímavé a zabývají se jím, ale především pro ty, kteří o této problematice tolik neví. Svůj výzkum bych hodnotila jako takový začátek nebo prvotní bod pro další bádání, které by šlo více do hloubky dané problematiky. Proto uvádím, že výzkum je vhodný zejména pro ty, kteří o nezaměstnanosti Romů nemají žádné informace, proto bych tento řadila do kategorie výzkumu, který nás s touto problematikou pouze seznámí.

Jsem si vědoma toho, že výzkum by mohl být zajímavější, kdybych se také tázala náhodně kolemjdoucích na ulici, nicméně měla jsem obavy, že by nebyli příliš otevření nebo by nechtěli promluvit vůbec, s čímž mám jisté zkušenosti, tím by se pro mne stal výzkum i méně kvalitním. Vnímám také to, že by bylo vhodné vyhledat přímo romské pracovníky a zjišťovat, jak je vnímá okolí v jejich profesi, nicméně se domnívám, že by to vyžadovalo větší časový prostor, který jsem neměla k dispozici, a hlavně jsem svůj

výzkum chtěla zaměřit pouze na to, jak je vnímají neromští zaměstnanci či zaměstnavatelé. Tato úskalí mohou být ale námětem pro mou další práci.

Své nedostatky vnímám převážně v tom, že jsem začátečník, jedná se o můj první kvalitativní výzkum, tudíž si nejsem jistá, jak moc dobře bude má práce zpracována. Další úskalí shledávám v otázkách, které jsem kladla respondentům, jsem si vědoma toho, že některé byly velmi podobné, tudíž respondenti opakovali dvakrát tu samou odpověď, jiné otázky byly zase příliš osobní. Velkým rizikem určitě bylo to, že jsem pracovala s respondenty, které jsem znala buď osobně, nebo jsem s nimi přišla do minimálního kontaktu, ale znala jsem prostředí, ve kterém pracovali. Jsem si vědoma toho, že mi mohli podávat zkreslené a fiktivní informace, nicméně musíme brát v potaz také to, že i respondenti pro mě cizí by mi mohli podat stejně tak zkreslené informace.

Nutno ale konstatovat, dle mého názoru výzkum přinesl mnoho zajímavých, užitečných a cenných informací, které mohou být mně i jiným ku prospěchu a na základě kterých se dá postavit další myšlenka a jiný výzkum.

ZÁVĚR

Bakalářská práce je rozlišena na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část se skládá ze dvou velkých kapitol. V první kapitole se zabývám vymezením pojmů Romové jako národnostní menšiny a její legislativní ukotvení, dále pak počtu romské národnosti v ČR obecně a ve vztahu ke vzdělání a k zaměstnání. Ve druhé části teoretického rámce vymezuji několik základních pojmů trhu práce, představuji tradiční romská řemesla, sociální znevýhodnění Romů na trhu práce a v poslední řadě pak příčiny a prevence nezaměstnanosti. Výzkumný rámec se skládá z metodologie výzkumu, která definuje kvalitativní výzkum a co je cílem, čímž je: „Zjistí názor neromů o Romech jako o pracovnících“, dále pak rozebírám metodu sběru dat, popis výzkumného souboru, průběh výzkumu a jeho reflexe a následně fixaci a zpracování dat. Analytickou část jsem rozdělila na základě předem připravených otázek do třech kategorií: „Problematika nezaměstnanosti Romů u nás“, „Postoje respondentů ve vztahu k zaměstnávání Romů“ a „Jak vyřešit prevenci nezaměstnanosti romského etnika u nás“. V těchto kategoriích jsou popsány jednotlivé rozhovory respondentů, na jejichž základě jsem poté vyprodukovala závěry výzkumu a diskusi.

Z předem daného cíle je možné říci, že byl splněn. Zodpověděla jsem si všechny otázky, které mě vedly k vytvoření této práce. Výsledek práce bych mohla shrnout následovně. Došla jsem k závěru, že Romové jsou problematickou a znevýhodněnou skupinou obyvatel v našem státě. Jednak se respondenti shodli především na tom, že má Česká republika špatně a benevolentně nastaven sociální systém, s čímž pak souvisí ve velkém množství využívání sociálních dávek, z čehož vyplývá nemožná či nechtěná udržitelnost na trhu práce. Dalším důležitým závěrem je ten, že se respondenti shodují na tom, že by jak romští, tak i ostatní obyvatelé ČR měli být zaměstnáni. Jestliže toto není možné a jsou nuceni pobírat sociální dávky, pak mnozí respondenti vidí jako řešení znovuzavedení veřejných služeb.

Dle mého názoru jsou dnes Romové už nedílnou součástí nás všech, i když mám za to, že to mnohdy nemají ve svém životě jednoduché a domnívám se, že jim to nikterak neulehčujeme. Mým cílem je do budoucna snaha ovlivnit myšlenky týkající se romského obyvatelstva, snaha přesvědčit naši populaci, že Romové nepředstavují negativní obraz České republiky, ale taky ten pozitivní, stejně tak jako všichni ostatní. Ráda bych poukázala na to, že je potřeba s každým pracovat individuálně, respektovat

potřeby jednotlivých lidí, což by ale mělo být oboustranné. Je potřeba, aby se lidé naučili odpouštět si své nedostatky, dávat si druhé šance a příležitosti, důvěřovat si. Tím nechci naznačit, že bychom měli tyto zásady dodržovat jen ve vztahu k Romům, nýbrž ke všem. Myslím si, že pokud chceme, abychom se v našem státě všichni cítili dobře, měli bychom výše uvedené hodnoty dodržovat, předkládat lidem i ty pozitivní stránky romské populace, neboť na základě těch negativních, které známe většinou z médií, se rýsují naše názory. Z těchto důvodů jsem zpracovávala svou bakalářskou práci, jednak abych zjistila, jak vybraní respondenti reagují na otázku zaměstnanosti Romů, a jednak aby to bylo vhodným podkladem pro ty, kteří si chtějí vytvořit vlastní názor.

Práce pro mne byla obrovským přínosem především v tom, že jsem se dozvěděla z načtených zdrojů spoustu nových informací, získala jsem obohacující pohled na romské etnikum z pohledu respondentů, což bylo asi na celé práci nejzáživnější. Musím říct, že mnohem větší hodnotu pro mne má názor společnosti jako takové, jejich postoj k Romům, než teorie načtená z odborných zdrojů. Nicméně na druhou stranu i teoretická část je ku prospěchu, navzájem se teoretická a výzkumná část nemohou vylučovat. V průběhu této práce jsem měla navíc možnost podrobněji nahlížet na tematiku nezaměstnanosti romského obyvatelstva, čímž jsem se ještě více přiblížila k dané problematice a nyní jsem schopna říct, že jejich situaci vnímám mnohem přehledněji a z jiné perspektivy. Pro někoho může se zdát otázka Romů nudná a nezábavná, pro mne je to téma fascinující a obohacující o nové poznatky a znalosti. Tato práce pro mne představuje položení základního kamene pro další interní bádání, tudíž si troufám říci, že může být využita zejména pro ty, kteří se danou problematikou tolik nezabývají, ale zajímá je a chtějí se dozvědět něco nového. Do budoucna bych se ráda věnovala dalšímu podrobnému zkoumání romské otázky, ještě netuším, čeho konkrétně by se má práce týkala, ale chtěla bych publikovat něco, co by bylo čtivé a mohlo tak ovlivnit několik názorů celé společnosti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografie:

Brožová, D. (2003). *Společenské souvislosti trhu práce*. Praha: Sociologické nakladatelství

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál

Fónadová, L. (2014). *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestupy Romů v české společnosti: (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita

Gulová, L. (2011). *Sociální práce: pro pedagogické obory*. Praha: Grada

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál

Kašparová, I. (2014). *Politika romství - romská politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)

Mareš, P. (1998). *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada

Nečas, C. (2002). *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého

Říčan, P. (1998). *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál

Silverman, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar

Spurný, M. (2011). *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex

Strauss, A. a Corbin J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

Šuleř, P. (1999). *Romové - O Roma: tradice a současnost*. Brno: SVAN a Moravské zemské muzeum

Kapitola z editované publikace:

Buchtová, B. (2002). Rizikové skupiny nezaměstnaných. In Buchtová, B. a kol. (Ed.), *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém* (s. 109-115). Praha: Grada

Fuchs, K. (2002). Nezaměstnanost. In Buchtová, B. a kol. (Ed.), *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém* (s. 64-71). Praha: Grada

Horváthová, J. (2009). Romové a výtvarné umění. In Kaleja, M., Knejp, J. (Eds.), *Mluvme o Romech, Aven vakeras pal o Roma* (s. 61-67). Ostrava: Ostravská univerzita

Jirasová, M., Pospíšil, M., Sulitka, A. (2008). Národnostní menšiny v České republice. In Šišková, T. (Ed.), *Výchova k toleranci a proti rasismu: Multikulturní výchova v praxi* (s. 89-122). Praha: Portál

Kaplan, P. (1999). Romové a zaměstnanost neboli zaměstnatelnost Romů v České republice. In Socioklub. (Ed.), *Romové v České republice (1945-1998)*, (s. 352-377). Praha: Socioklub

Šimíková, I. (2003). Romové jako sociálně vyloučená skupina. In Navrátil, P. a kol. (Ed.), *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky* (s. 56-73). Praha: Portál

Článek v časopisu:

Mareš, P. (2003). Romové: Sociální exkluze a inkluze. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 4, s. 65-75.

Navrátil, P. (2002). Předběžné výsledky ze šetření mezi Romy: Integrace Romů. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 2, s. 34-56.

Článek na internetové stránce:

Český statistický úřad (2011): Obyvatelstvo podle národnosti a podle nejvyššího ukončeného vzdělání, ekonomické aktivity, postavení v zaměstnání, odvětví

ekonomické činnosti a podle pohlaví [online]. Dostupné 7. 2. 2016 z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&str=&evo=&verze=-1&nahled=N&sp=N&nuid=&zs=&skupId=&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null_null_&pvokc=&katalog=30714&pvo=SPCR154&pvoch=&udIdent=&zo=N&vyhltext=&z=T

Evropský sociální fond v ČR (2012): Amare Roma - Naši Romové [online]. Dostupné 10. 2. 2016 z: <http://www.esfcr.cz/projekty/amare-roma-nasi-romove?highlightWords=projekty+romov%C3%A9>

Romea (nedatováno): Podpora zaměstnávání Romů v Praze 2015 [online]. Dostupné 10. 2. 2016 z: http://www.romea.cz/sdruzeniromea/index.php?option=com_content&view=article&id=220%3Apodpora-zamstnavani-rom-v-praze-2013-2014&catid=32%3Asocialni&Itemid=83&lang=cs

Zákony:

Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky. Předpis č. 2/1993 Sb. v účinném znění ke dni 01. 01. 1993

Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Předpis č. 273/2001 Sb. v účinném znění ke dni 02. 08. 2001

Zákon o zaměstnanosti. Předpis č. 435/2004 Sb. v účinném znění ke dni 01. 10. 2004